

ગુજરાત વિદ્યાર્પીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઝિટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૮૮૨૮ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ દલપત સત્તા

વિષય ૪-૧-૪

ધનામ લાઘણેરી માટે મંજુર થયું છે.

દલપત સતશહી.

રચનાર,

સ્વીશ્વર દલપતરામ ડાહ્યાભાઈ, સી. આઇ. ઈ.

છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર,

છોટમલાલ દલપતરામ કવિ.

દીર્ઘ ગંભીર વ્યાખ્યાન નવજુની સરસાઈ;
ભાષણ શોભાવે બહુ, તેમ દુહા સતશાઈ.

આવૃત્તિ ત્રીજી.

૧૦૦૦ નકલ.

મુખ્ય એજન્ટ:-

જીવનલાલ અમરશી મહેતા; અમદાવાદ.

સંવત ૧૯૭૫.

સંનં ૧૯૧૮.

કિંમત પાંચ આના.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કૉપીરાઈટ સંગ્રહ

૮૪૯

અમદાવાદ:—

ધી નટવર પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં ભોગીલાલ નારણદાસે છાપ્યું.

આ પુસ્તક સંબંધી સર્વ પ્રકારના હક સ્વાધીન રાખવામાં
આવ્યા છે.

પહેલી આવૃત્તિની પ્રસ્તાવના.

કાંઈ પણ વાતચીત કરતાં અથવા સભામાં બાપણુ કરતાં તેમાં દષ્ટાંતો આપવાથી તે વાત અને તે બાપણુ અસરકારક થાય છે. જેમ હીરા, માણેક, મોતીવડે સોનાના દાગીના શોભે છે, તેમજ દષ્ટાંતરૂપી વાક્ય અથવા કવિતાથી બાપણુ શોભે છે. સંસ્કૃતમાં એવા શ્લોક ધણા છે, એનું નામ સાહિત્ય કહેવાય છે. એવા શ્લોકોનો સંગ્રહ કરીને પુસ્તક છપાવ્યું છે, તેને ‘સુભાષિત’ કહે છે. દૃગ્બાપામાં “બીહારી સતશહી” એટલે બિહારીદાસ કવિએ સાતસં દોહરાનો એક ગ્રંથ કરેલો છે, પણ તેમાં તો ગુદા ગુદા અલંકાર છે; તથા કોઈ કોઈ દોહા બંને ત્રણ ત્રણ અર્થના છે. તે દોહા બાપણુના ઉપયોગમાં આવે તેમ નથી, તોપણુ તેમાં ચતુરાઈ ધણી છે, તેથી તે વખણાય છે. તેનો અર્થ કહ્યું છે, તે માંડ ધણા પંડિતોએ તેનો અર્થ સમજવા સારૂ ટીકાઓ કરી છે. સંસ્કૃતમાં ટીકા છે, તેમજ દૃગ્ બાપામાં પણ છે.

એ સતશહી ઉપર ગુજરાતી ટીકા થાય તો ધણી ઉપયોગી થઈ પડે.

બીજી વૃંદ કવિએ કરેલી “વૃંદ સતશહી” છે. તેનો અર્થ સહેલો છે, અને તે બધા દોહરા બાપણુના ઉપયોગમાં આવે એવા છે, અને તે ગુદી ગુદી ધણી બાબતો ઉપર લાગુ પડે તેવા છે. રામકથા બનાવનાર તુળશીદાસે “તુલશી સતશહી” કરેલી છે, તે પણ દષ્ટાંત દેવા લાયક છે.

“સતશહી” એનો મૂળ શબ્દ હસશક્તી નીટશે સા-
તસેં હંદ. દયારામ કવિએ “દયારામ સતશહી” કરેલી છે.
ગુજરાતી ભાષામાં એવી સતશહી કોઈએ કરેલી નહોતી.
માટે ગુજરાતના પ્રખ્યાત કવિશ્વર દલપતરામ ડાહ્યાભાઈએ
“દલપત સતશહી” ના સાતસેં દોહરા બનાવ્યા; તેનું જુદું
પુસ્તક છપાવવાનો તેમનો વિચાર હતો. તેવામાં “દલપત
કાવ્ય ભાગ ૧ લો” એવા નામનું પોતાની કવિતાના સંગ્રહનું
મોઢું પુસ્તક છપાવી પ્રગટ કર્યું. તેમાં સતશહીના ધણા દો-
હરા જુદા જુદા પ્રકરણમાં જ્યાં લાગુ પડ્યા ત્યાં દાખલ
ક્યાં. પણ તે મોટી કીંમતનું પુસ્તક ધણા માણસો ખરીદ ન
કરી શકે, તેથી કેટલાએક સજ્જનો, જેઓ “દલપત સત-
શહી” જુદી છપાએલી જોવાને ખુશી હતા, તેઓ દીલગીર
થયા. તે વાત મારા જાણવામાં આવી, ત્યારે મેં તે કવિ-
રાજ પાસે માગણી કરી. ત્યારે તેમણે મહેરબાની કરીને
“દલપત સતશહી” ના જુદા પુસ્તકની એક આવૃત્તિ છપા-
વવાનો મને હક આપ્યો. તેથી આ પુસ્તક છપાવીને મેં
પ્રગટ કીધું છે.

વિષયો કઠાવાર ગોઠવ્યા છે, તેથી વાંચનારાઓને કેટ-
લીએક સગવડ થઈ પડશે.

કવિશ્વરે કૃપા કરી એક વારને માટે મને પરવાનગી આપી
તેથી હું તેમનો ધણો આભાર માનું છું.

કવિશ્વર દલપતરામભાઈએ સને ૧૮૭૮ સુધી ગુજરાત
વર્નાક્યુલર સોસાયટીની નોકરી કરી તે દરમિયાન જે જે
પુસ્તકો પ્રગટ કર્યા તેની યાદી દલપતકાવ્યમાં છે. પછી તે-

મની આંખે દરદ ચવાથી સને ૧૮૭૫ માં નેકરી છોડી. તે પછી સરીરે અસક્ત છતાં પણ તેમણે નીચે મુજબ કામ કર્યા છે:—

સને ૧૮૭૫ માં દક્ષપતકાવ્યનું પુસ્તક તૈયાર કર્યું, તેની ૧૦૦૦ પ્રતો છપાવેલી, તે થોડાંજ વર્ષમાં ખપી ગઈ.

સને ૧૮૮૦ માં કચ્છનાં મહારાણી નાનીબા સાહેબે ૫૦૦ રૂપીઆ ઇનામ આપીને “કચ્છ ગરબાવાળી” નામની ચોપડી કવીશ્વર પાસે રચાવી. તે ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીએ છપાવી પ્રસિદ્ધ કરી છે.

સને ૧૮૮૧ માં વડવાણના મહારાજ દાજીરાજજીએ ૪૦૦ રૂપીઆ ઇનામના આપીને “માંગલિક ગીતાવળી” નામની ચોપડી રચાવી. એ ચોપડીની ૫૦૦૦ પ્રતો મહેરબાન દાજીરાજજી સાહેબે પ્રગટ કરી છે.

સને ૧૮૮૨ માં પ્રવીણ સાગરની કલ્પિત વાર્તાનો ગ્રંથ રાજકોટના રાજા મહેરામણજીએ રચેલો. તેની ટીકા હજાર રૂપીઆ ઇનામ આપીને ધ્રાંગધરાના મરહુમ કારભારી હરિચંકર પ્રાણજીવને કવીશ્વર પાસે કરાવીને તે ગ્રંથ પ્રગટ કર્યો.

સને ૧૮૮૩ માં લોધીકાના તાલુકદાર અભેસિંહજીએ સ્વામિનારાયણના જન્મચરિત્રનો ગ્રંથ આશરે ૧૧૦૦૦ શ્લોકના પુર જોટલો કવીશ્વર પાસે કરાવ્યો, અને ૧૦૦૦ રૂપીઆ રોકડા અને ખીજે કેટલોક શિરપાવ આપ્યો.

સને ૧૮૮૪ માં અહ્લાનંદ તથા મુક્તાનંદના ધણા કાવ્ય હંદની ટીકા એજ તાલુકદારે કવીશ્વર પાસે કરાવીને સારો શિરપાવ આપ્યો છે.

સને ૧૮૮૫ માં આ “ દસપત સતસહી ” ના પુસ્તક માટે લગભગ ચારસેં દોહરા મહેરબાની કરીને મને નવા બનાવી આપ્યા છે.

પ્રભુ પ્રતાપે ક્વીથર દીર્ઘાયુ ભોગવે, અને તેમના તરફથી અધિક ઉપયોગી ગ્રંથો બહાર પડે ! તથાસ્તુ.

સુબોધપ્રકાશ ઓફિસ, } પુરુષોત્તમ કહાનજી ગાંધી.
તારીખ ૫-૫-૧૮૮૫ } લીંબડી, કાઠિયાવાડ.

બીજી આવૃત્તિની પ્રસ્તાવના.

પહેલી આવૃત્તિ ઘણાં વર્ષો થયાં મળતી નહોતી અને લોકોની માગણી અતિશય હતી, તેથી છવીશ વર્ષે આ બીજી આવૃત્તિ છપાવવામાં આવે છે. પહેલી આવૃત્તિ વખતે આ પુસ્તકની કીંમત સાત આના હતી તે ઘટાડીને હાલ ચાર આના રાખવામાં આવી છે. કીંમત લગભગ અર્ધોઅર્ધ ઓછી કરવા છતાં કાગળ, છાપ વગેરે પહેલી આવૃત્તિ કરતાં ચઢીઆતાં કરવામાં આવ્યાં છે. આથી જીજ્ઞાસુઓની જીજ્ઞાસા તૃપ્ત થશે તો હું કૃતાર્થ થયો સમજીશ.

પ્રકાશક.

* આ ત્રીજી આવૃત્તિ લડાઈના મોંઘવારીના સમયમાં છપાવેલી હોવાથી કિંમતમાં એક આનો વધારેલો છે.

दलपत सतशही.

हाहुरा.

दहमे जे दष्टांत तो, शोभे सधणी वात;
जेभां जलां जूषलु थकी, शोभे जुवती जत. १

अपूरु डिपाय.

कही अपूरु डिपायथी, काम जहुं न कराय;
धूँके कागज सांधिये, जेतां डिपडि जय. २
तणाव नहियो तुंजडे, आरपार डतराय;
सागर संपूरलु भर्यो, ते तो नहि तराय. ३
जे जलु नेम्या होय त्यां, ओके सरे न अर्थ;
जे कमाउने पारले, वास्तुं ओके ते अर्थ. ४

કશું ન નિપજે એકથી, ફાકટ મન ફૂલાય;	
કમાડ તાળું જે મળી, ધરતું રક્ષણ થાય.	૫
જોધએ તેમાં એક પણ, ઓછે નહિ નિભાય;	
પાયા ઇસો ઉપજાં, મળી ખાટલો થાય.	૬
એક રૂપેયો સાંપડે, નાણાવટું ન થાય;	
મળે સુંઠનો ગાંગડો, ગાંધી નહિ થવાય.	૭
કારજ સાહાયતા વિના, કરી શકે નહિ કોય;	
કહો હથોડો શું કરે, જો નહિ હાથો હોય.	૮
નિશ્ચે નિયમ પ્રમાણમાં, કસર કરી ન શકાય;	
રંગ જેટલો નાંખિયે, તેવું પટ રંગાય.	૯
ચાકર અદ્ય પગારનો, હોય ન ચોખી ચાલ;	
જરૂર જાણો જગતમાં, મૂલ પ્રમાણે માલ.	૧૦

અદેખાં.

અદેખા તાણી આંખમાં, કમળા કેરો રોગ;	
પીળું દેખે પર વિષે, રોગ તણે સંજોગ.	૧૧
પરમેશ્વર જે પાધરો, શત્રુથી શું થાય;	
પથરા ફેંકે પાપિ જન, ફૂલ થઈ ફેલાય.	૧૨
પરનું ખિગાડતાં પડે, જોખમ આપ જરૂર;	
પ્રજાળતાં “શિવપુત્ર”ને,* પ્રજાળ્યું લંકાપૂર.	૧૩
જોર વિના સન્મુખ રહી, જો રવિના સન્મુખ;	
રહિ ઉભો રજ નાંખશે, પડે પડને મૂખ.	૧૪

વેર પરસ્પર નાતમાં, રાખે હલકી જાત;
જ્ઞાન જાય જો કાશિયે, નડશે વચમાં નાત. ૧૫

અભાવ.

ગુણ દેખી દેશી બળે, તે રાજી ન થનાર;
અધિક રૂપાળીનો કરે, ત્યાગિ અધિક તિરસ્કાર. ૧૬
અભાવ આવે એહને, સ્વાદ જરી ન જણાય;
આમિશ જોતાં વિપ્રને, ઉરથી ઉલટી થાય. ૧૭
સારાને નરસું ગણે, જો મન ઉઠી જાય;
બમરો ભોગિ સુગંધનો, ચંપાને ન ચહાય. ૧૮
તેને ચાહે તે વિના, જો ઉર થાય અભાવ;
સૂર્ય વિના ધુડને સદા, કરો નહીં અટકાવ. ૧૯
સરસપણું સમજાય નહિ, જો પર પક્ષ જણાય;
સરસ રસોઈ શુદ્ધની, દેખી ન દિજી લોભાય. ૨૦

અભિમાન.

માણસ જાણે મેં કર્યું, એ મિથ્યા અભિમાન;
સ્વતંત્ર નવ હાલી શકે, વડ પીંપળનાં પાન. ૨૧
આ જગમાં અભિમાન તો, કદી ન કરશે કોમ;
શેર તણે માથે કહીં, સવાશેર પણ હોમ. ૨૨
ગર્વ ન ગણિયે ગુણ તણો, ગર્વે ગુણ ન ગણાય;
પય સાકરમાં વિખ બળે, તો તે વિખસમ માય. ૨૩

આશ્રય.

કરિયે પર આશ્રય કરી, કિન્નતનો અટકાવ;	
આશ્રય અવનીનો કરી, લંગર રોકે નાવ.	૨૪
આશ્રયથી જન જગતમાં, દિસે શ્રેષ્ઠ કે નેષ્ઠ;	
કોઈ કાચથી લઘુ દિસે, સૂક્ષ્મદર્શક શ્રેષ્ઠ.	૨૫
ઉચ્ચ પદ આશ્રય વિના, કોઈ નથી પામેલ;	
કદિયે જાચી નવ ચડે, વણુ આધારે વેલ.	૨૬
મોટાના આશ્રય વડે, મૂરખ પામે માન;	
હાથીને હોદ્દે ચડે, દેશપતીનો શ્વાન.	૨૭
પશુ જેવો જન હોય પણુ, મોટા વગે મનાય;	
શિવજી કરે પોહિયો, શિવ સંગે પૂજાય.	૨૮
અયળ દબાવે સમજાને, પક્ષ પ્રતાપે આજ;	
માખી ગળ મસ્તક ચડે, તે તો પક્ષ* પ્રતાપ.	૨૯

કંબુસ.

ઉદાર નર ને કૃપણનો, સરખો વરો સદાય;	
કસર કરે કંબુસનું, લાખ રીતે લુટાય.	૩૦
મોટા બાણી મન વિષે, અયળ ન ધરીએ આશ;	
મુણ્યો ન કોઈ સુખી થયો, તાડ તળે વસિ વાસ.	૩૧
લે લૂટી ધન કૃપણનું, કાં રાજ્ય કાં ચાર;	
ખંખરાએ ખાસડે, ખોરડિ કરાં ખોર.	૩૨

તરત ન માને લોભિયો, પામે પિડા પ્રયંડ;	
ખાય હુંગળી ખાસડાં,* દે પછિ પૂરો દંડ.	૩૩
કંજુસ પુણ્ય કરે નહીં, કદી કરે તો અલ્પ;	
જનને છાયા તાડની, મુખ આપે તો સ્વલ્પ.	૩૪
કંજુસ ફૂલે તે ચકી, અલ્પ ન ધરિયે આશ;	
આવળ ફૂલે અતિ ઘણી, નહીં શુભ ફળ ન સુવાસ.	૩૫
લોભી જન લાલચ વડે, સોંપે સર્વ કમાઈ;	
જેમ પડે ખગ જળમાં, ચણુ ચરવા લલચાઈ.	૩૬
લોભી જન કપકારિનું, સર્વશ લેવા ચહાય;	
જેમ ચણાના છોડને, સમૂળ ખેંચી જાય.	૩૭

કર્મવાદ ખંડન.

નસિય નસિય સૌ કો કહે, પણ નક્કી નહિ આશ;	
ચૂંતા શા માટે કરે, જો નસીય વિશ્વાસ.	૩૮
શોધ કિધાથી સાંપડે, નહિ નસિય આધાર;	
શોધ કર્યાથી સાંપડ્યાં, આગગાડિ ને તાર.	૩૯
જનશ્રમ ને ઈશ્વરકૃપા, સદૈવ જોઈએ સાથ;	
ખેતર વાવે શ્રમ કરી, ઉગાડવું હરિ હાથ.	૪૦

* એક લોભિયાને રાજાએ કહ્યું કે રૂપિયા સો દંડ આપ, અથવા પૂરા સો હુંગળીના ગાંઠીયા ખા, અથવા પૂરાં સો ખાસડાં મારવા દે. તેણે હુંગળી ખાવી કબૂલ કરી, તે તેનાથી બરાબર ખવાઈ નહીં. પછી ખાસડાં પણ બરાબર ખવાયાં નહીં, તેથી આખરે રૂપિયા ૧૦૦ આપવા પડ્યા.

- દીઠી તેજ દિશા સુજે, ઝોઘી અકલે આમ;
વિધા બણી વેપારની, હામ ન ધરે હજમ. ૪૧
- નિજ ઉધમ સૌ આદરે, ડરે ન દિલમાં કોય;
હાથી માવતને હણે, ખીજે પુરતજ હોય. ૪૨
- સૌ સૌના ઉધમ વિષે, કાવે સૌનો દાવ;
થળમાં ચાલે ગાડલી, જળમાં ચાલે નાવ. ૪૩
- જે કામે જેને સ્તજ્યો, તેણે કરવું તેજ;
જગ નાટકમાં નાટકી, ઉત્તમ ગણાય ઝેજ. ૪૪
- નિજ નિજ કારજમાં કુશળ, વિશેષ તે વખણાય;
નાયે બહુ તે નટ ભલો, ન્યાય કરે તે રાય. ૪૫
- દુઃખ દિન હલકા કામની, લાજ ન ધરિયે લેશ;
જીજ્યો સર્પણુ વેચિને, નર હરિશ્ચંદ્ર નરેશ. ૪૬
- ભલો ભણેલો ભૂપતી, રૂડો હતો નજરાજ;
તોય અધમ ધંધો અર્તિ, કર્યો પેટને કાજ. ૪૭
- ભણતરથી ભાગે નહીં, ભૂખ તરસના ભોગ;
દિલગિરિ કપજે દસ ગણિ, જો ન જડે ક્લોગ. ૪૮
- ગણે જૂજવી આખર, આપ આપને ઊર;
બિશૂક લાજે મજુરિએ, બિખતાં મરે મજૂર. ૪૯
- હોય પ્રમાણિકપણું ઘણું, વળિ કલોગી અંગ;
દરિદ્રતાને દૂર કરી, સુખનો પામે સંગ. ૫૦
- આશ્રય કરિયે કામનો, ઝેજ રૂડી છે રીત;
વેલા પાણુ વાડે ચડે, નિર્ભય થવા નિર્મિત. ૫૧
- એસે ઊંચે આસને, વાયસ પક્ષ પ્રતાપ;
પક્ષ વિના ગજરાજ પણ, ભોંય ઉભો રે આપ. ૫૨

ધંધો ન મળે ધન વિના, ધન વિણ મળે ન ધાન;	
ધાન વિના ધીરજ તજે, વિણ મતિ ને વિદ્વાન.	૫૩
સહાયતાથી સર્વદા, કરાય ઝાઝું કામ;	
ચશ્માથી દેખે ધણું, દષ્ટી દલપતરામ.	૫૪
કેમ ભરૂંઓ ભાગ્યનો, કરી શકાય લગાર;	
પડે નહીં કદિ પેટમાં, ઉઘમ વિણ આહાર.	૫૫

કૃતધની.

કૃતધીને જે ગુણુ ક્યો, વસ્તુનો વણુસાડ;	
ગદ્દે ખાધું ખેત્ર તે, નહિ પુણ્ય નહિ પાડ.	૫૬
કૃતધીને જે આપિયું, ખાય ત્યાં લગી પ્રીત;	
ખાતાં સુધી ભસં નહીં, શ્વાન તણી એ રીત.	૫૭
ગુણુ જે ક્યો ગમારને, ધરી ધૂળમાં ધૂળ;	
ખાવળિયો ખળિયો ખની, સદાય આપે શળ.	૫૮
વળતે દિન ન વિસારિયે, સુખ દીધું દુઃખ કાળ;	
ઉનાળે જળ આપતાં, ફળે રતે તર શલ.	૫૯
દે આશ્રય જે દુષ્ટને, ઘડે જ તેનો ઘાટ;	
નીરે તાર્યું કાષ્ટ ને, શિરપર પાડી વાટ.	૬૦

કરકસર.

કષ્ટે આવે કર વિષે, તે ઝટ નહિ વવરાય;	
કષ્ટે વિંટી પહેરિયે, તે કષ્ટે જ કદાચ.	૬૧
યોગ્ય ખરચ કરવું બહું, બહું અધિક નહિ ભાઈ;	
લેખણુ ભરિ લખવું બહું, નહિ રેડી રશનાઈ.	૬૨

નિજ ધરતું પરતું વરે, ત્યાં તેવો મન રંગ;	
દરજી પખતું વેતરે, મોચી વેતરે તંગ.	૬૩
કરે જગતમાં કરકસર, જુઓ જગતનો ઈશ;	
પ્રકાશ ત્રીશ ઘડી કરે, અંધાઈ ઘડી ત્રીશ.	૬૪
ધધિર પણ કરકસરનો, રાખે રડો વિવેક;	
મહો અનેક વચે રચ્યો, દિવો દિવાકર એક.	૬૫
જે ખરચે આવક વિના, તે ધન ખૂટી જાય;	
ટાંકું ખૂટ પણ જુઓ, કયા અખૂટ દેખાય.	૬૬
વસ્તુ વિશેષ મૂલની, વાવરિયે ન વિશેષ;	
જ્ઞાનતંતુ વિણ ગોઠવે, કર્તા નખ ને કેશ.	૬૭

કેળવણી.

જેવી કેળવણી મળે, તેમાં તેવો માલ;	
જુઓ દળી ને કામળા, એજ ઉતની શાલ.	૬૮
કેળવતાં સુધરે ધણું, સ્વરૂપ સૌ બદલાય;	
ધોં ઉપજ્યા જે ઘાસથી, જાન ન જાણે શકાય.	૬૯

કશું નિરૂપયોગી નથી.

કરિ જાણે ઉપયોગ તો, નિરૂપયોગી ન જાણાય;	
વાંકાનાં પેડાં બને, સિધે થાંભલા થાય.	૭૦
નિરૂપયોગી કશુંએ નથી, કીધું જગકર્તાર;	
રોગ મટાડે મનુષ્યનો, અશીષુ સોમલખાર.	૭૧
જે ઉપયોગ ન આવડે, અપાર ઉપજે શોક;	
આંજે અંજન આંખનું, મુખ પર મુરખ લોક.	૭૨

માલ મુદલ જેમાં નહીં, તેને કાણ મહાય;	
કચરો પુંજે કાઢિને, ઉકરડે જ નખાય.	૭૩
જેને છે જે કામનું, આહક તેનો થાય;	
ખેડુ ખાતર નાખવા, ઉકરડો લઈ જાય.	૭૪
કશિયે વસ્તુ નકામની, કરી નથી કતાર;	
એક ગણે અપવિત્ર તે, ખીજે કરે આહાર.	૭૫
બુદ્ધિ જાણે તેહને, નથી નકામું કોઈ;	
કરે બેસવા કાઢડા, બાંટે દેડા જેઈ.	૭૬

કિંમત.

જળનું નિર્જળ દેશમાં, ઉપજે અગણિત મૂલ;	
ગંગા તટ જે જન વસે, તેને જળ તૂણ તુલ્ય.	૭૭
અછતે પડે અગત્ય તો, તે વસ્તુ મહા મૂલ્ય;	
નિર્જળ થળ પ્રાણ્ણંત તક, નીર લાખ ધન તુલ્ય.	૭૮
સૌને ખપ તે સસ્તુ છે, તે પ્રભુકૃપા અતુલ્ય;	
પંડિત પાણી ને પવન, છે નિર્ધન નિર્મૂલ્ય.	૭૯
સાત વૈંતના સર્વ જન, કિંમત અકલ તુલ્ય;	
સરખા કાગળ હુંડિના, આંક પ્રમાણે મૂલ.	૮૦
વસ્તુ પરાધ ધાસતાં, દિસે કાણ દિલગીર;	
ધોખણનાં બાળોલિયાં, જે રાણીનાં ચીર.	૮૧
સોંધું મોંધું શીદ ગણે, પરધન જ્યાં વપરાય;	
તેલ ગોળ ધર પાકે, જેડા ઘોડા ખાય.	૮૨
અમૂલ્ય પણ નિર્મૂલ્ય છે, જેની બહુ છત હોય;	
નદી કિનારે નીરનું, મૂલ ન આપે કોય.	૮૩

માલ જોઈમાં જોઈશે, અંતે સર્વ જાણામ;	
હીરાને જન જંગલી, કંકર કહે શું થાય.	૮૪
કિંમત ઘટે નહિ વસ્તુની, ભાસે પરીક્ષ મૂલ;	
જેને જેવું પારખું, કરે મણિનું મૂલ.	૮૫
તેવો માલ મળે તને, જેવું ધન ખર્ચાશ;	
હજારનું મોતી મળે, પૈસાના પચવીશ.	૮૬
જેને જેવું કામ નહિ, તે નહિ ખરચે દામ;	
જે હાથી સસ્તો મળે, ગરીબને શું કામ.	૮૭
જેનો જ્યાં આહક મળે, તો ત્યાં ઉપજે મૂલ;	
હીરા પણ આહક વિના, રખડે કંકર તુલ્ય.	૮૮

ક્રોધ.

દાશ ન સજો રીસમાં, નહિ સજો દિનનીશ;	
ડર વિસરે જગદીશનો, અડે રૂદ્યમાં રીસ.	૮૯
ક્રોધી વૃષ્ટને દુસ્થી, કરિયે સદા પ્રણામ;	
જે અડકે જઈ અગ્નિને, દાઝે દલપતરામ.	૯૦
કૂર સ્વભાવિકનું કદી, મોત કમોતે થાય;	
વાધ અગ્નિમાં પડ્યે, કોણ કાઢવા જાય.	૯૧
ક્રોધી પાસે કીજિયે, વિચારીને વિશ્રામ;	
બાવળિયા તમે બેસિયે, ડરતા દલપતરામ.	૯૨
ખળ સંગે સજ્જન લાવું, કરે સ્વભાવિક અંગ;	
પાણી પણ ઉતું બને, પડતાં તાપ પ્રસંગ.	૯૩
જ્યાર્થ ઘાટ જાણામ તો, રૂદે ન ધરશે રોષ;	
વક્રપાણું નિજ વદનમાં, દર્પણનો શો દોષ.	૯૪

- જો આવે મન આંખજો, સાલસ જુલમિ જણાય;
૩ જેવું પોયું નથી, વળથી ફાંશી થાય. ૯૫
- પ્રતાપ પામી જે તપ્યો, વિનયે શાંતિ ધરે ન;
ચઢતે દિન પથ્થર તપ્યા, નમતે તરત દરે ન. ૯૬
- મગજ જેહનું પવન વશ, તેનો શો વિશ્વાસ;
પવન કદી વૃદ્ધી કરે, કદિ વૃદ્ધીનો નાશ. ૯૭
- ગંભિર મન આકાશમાં, પવન કહે જો કાય;
જેમ જુઓ ઊંચે સ્થળે, પવન પાતળો હોય. ૯૮
- ચડે જે સમે જોસમાં, તે શું કરિયે તાણ;
શિખ દેતાં શેઠાણિને, મેનાના ગત પ્રાણ. ૯૯
- યોગ્ય રિતે કપયોગથી, દુર્ગુણ પણ વખણાય;
કરિયે ક્રોધ અસત્યપર, તો તે ગુણ કહેવાય. ૧૦૦
- છેક તિવ્રતા જે તજે, નરમાં તે ન ગણાય;
શશિ શીતળ શામા તણા, વદન તુલ્ય વખણાય. ૧૦૧
- નરમ ગરમ મળિને નિભે, નિભે ન સરખાં બેય;
રહે રાખમાં દેવતા, દારમાં ન રહેય. ૧૦૨
- ક્રોધ ચઢેલા ક્રોધિને, દાજો નહિ કપદેશ;
તેણ તપે જળ છાંટતાં, સળગી ઊઠે અશેષ. ૧૦૩
- સદૈવ શીતળ રાખિયે, ક્રોધી જનન કેમ;
દાસદરસને સાચવી, જળમાં રાખે જેમ. ૧૦૪
- બણેલ ક્રોધી હોય તો, ક્યાંઈ નહીં પોસાય;
ક્રોધી મણિધરને કહો, ધરમાં કેમ રખાય. ૧૦૫
- ન્યારે જન ક્રોધે તપે, ત્યારે કીમત થાય;
પીતળ કનક તપાવતાં, જૂદી જન જણાય. ૧૦૬
- જન ન્યારે ક્રોધે તપે, ગુણ ત્યારે પરખાય;
જેમ લીંધુના અક્ષરો, તપાવતાં વંચાય. ૧૦૭

ગરજ.

આપ આપની ગરજથી, ગરજૂ જગત જણાય;	
વગર દરદ ઘેર વૈદને, જરૂર કોઈ ન જાય.	૧૦૮
તમા ન તળિયે તેહની, જેની ગરજ સદાય;	
જળ સાથે રીસાઈને, કહો મત્સ ક્યાં જાય.	૧૦૯
જેની ગરજ પડે સદા, તેને કેમ તબાય;	
બાળે છે ઘર આગ પાણી, ઘરમાં રોજ રખાય.	૧૧૦
કદિ હલકાની ગરજ પાણી, બારેને પડનાર;	
કાષ્ટ નાવને આશરે, પથરા ઉતરે પાર.	૧૧૧
તેનો દોષ ગણાય નહિ, જે ઉપયોગિ અગાધ.	
એડી એળ ગણાય પણી, કાગળનો નહિ બાધ.	૧૧૨
એક બીજાની સહાયથી, સુખ દીસે ચોપાસ;	
પોતાથી નવ બની શકે, વાસણ વસ્ત્ર નિવાસ.	૧૧૩
શિરપર શત્રુ ત્યાં સુધી, ગરજ બિજાની હોય;	
ટાઠ ગયે શમડી તણો, પાડ ન પૂછે કોય.	૧૧૪
ગરજ વગરનું કોઈને, કોઈ ન ચિત્ત ચલાય;	
ગરજે મોટા મહિપતી, પર ઘર ધક્કા ખાય.	૧૧૫

ધરસૂત્ર.

આંટી કાઢે અકલથી, ધુંચ પડે ન મુંઝાય;	
તાણીને તોડે નહિ, તો ધરસૂત્ર ચલાય.	૧૧૬
ધર સૂતરને ફાળકે, ધણી ધુંચવણ વીર;	
તાણી તોડે આકળો, ધિમે ઉકેલે ધીર.	૧૧૭
તંત અત્યંત ન તાણિયે, તાણે તૂટી જાય;	
જો તૂટ્યાં મન સાંધિયે, વચે ગાંઠ પડિ જાય.	૧૧૮

પરણીને ધર માંડતાં, સદા સહનતા તાક;
 પરણ્યાં પહેલું પોખતાં, સાસુ તાણે નાક. ૧૧૯
 સાંખે કે ચાખે નહિ, તે બન્ને પરતાય;
 એવું છે સંસાર સુખ, લક્કડ લાડુ પ્રાય. ૧૨૦

ચડતી પડતી.

જ્યારે રૂઠે દૈવ તો, બંદોખસ્ત ન કામ;
 સમુદ્ર સરખી ખાઈ પાણુ, લંકા લીધી રામ. ૧૨૧
 શીખામણુ લાગે નહીં, જ્યારે વિનાશ કાળ;
 સમજાવ્યો સમજ્યો નહીં, લંકાનો ભૂપાળ. ૧૨૨
 દેખે પડતા દિવસમાં, સ્વજન પરસ્પર કાળ;
 જેમ કાચના ગુણુ થકી, દિસે રૂપ હુવિકરાળ. ૧૨૩
 દિવસ ફરે તેવે સમે, સમજણુ સધળી વ્યર્થ;
 ધર્મરાજ જુગદું રમ્યા, એવો કર્યો અનર્થ. ૧૨૪
 સવળે દિન સવળું પડે, અવળે અવળું થાય;
 આણુ ઇચ્છ્યું આવી મળે, ઇચ્છિત અળગું થાય. ૧૨૫
 માન અને અપમાન લે, ચડતે પડતે કાળ;
 બંદીખાનામાં પડે, ગયે શિયાળે શાલ. ૧૨૬
 સુખ દુઃખ સરવે સાંખિયે, સુણિ જૂના ઇતિહાસ;
 રાજ્ય મળે કોઈક દિવસ, કોઈ દિવસ વનવાસ. ૧૨૭
 દિવસ ફરે તો દિવસ વિષે, અવળા સુજે ઉપાય;
 કાપિ વાહિનો કંડિયો, મુશક સર્પ મુખ જાય. ૧૨૮

* ધણું કરીને. હું એક કાચ એવી જાતનો થાય છે કે
 તેમાં જોવાથી માણસ પોતાનું રૂપ મહા વિકરાળ દેખે.

દિન પહો પલટાય છે, પૃથ્વીનો પણ રંગ;	
સિદ્ધરાજ્યનું ક્યાં ગયું, સરવર સદસ્યલિંગ.	૧૨૯
શા માટે ગભરાઇએ, છે મિથ્યા ગભરાટ;	
ધણાં મુઝાં મરશે ધણાં, કેના કરિશ કિચાટ.	૧૩૦
કોણ કળી શકે દૈવગતિ, બનશે કેમ બનાવ;	
કોણ કહેતું જે જશે, મહિપતિ મહારાવ.	૧૩૧

જરા

સુજશ રહે સદગુણ થત્રી, કે અરચ્યાથી દામ;	
શ્રવણે સેવ્યાં માવિતર, નિશ્રાવે રાખ્યું નામ.	૧૩૨
રૂપ રંગ કાયા ટળે, સુજશ સદા રહિ જનય;	
ધડતર ને જડતર ટળે, મોનું રહે સદાય.	૧૩૩
સૌ ઇચ્છે છે સુજશને, અપજશ ઇચ્છા નોય;	
અહાય કંદુ આંદો, કાળજીનો નહીં કોય.	૧૩૪
ધન્ય જન્મ જે જીવતાં, કીર્તિ શુણે નિજ કન;	
સાંભળવા નથિ આવતું, મુઝા પછીનું માન.	૧૩૫

જુલમ.

જેરાવરના જુલમનો, કોણ કરે દરિયાફ;	
વાધે માયું માનવી, એનો શો ઇનસાફ.	૧૩૬
રાય કરે અન્યાય તો, તે કેને કહેવાય;	
સૂર્ય તપે ત્રિધિ હદ તજે, એનો તહીં ઉપાય.	૧૩૭
ન્યાય નિયમ સૌ ગરિબને, સમર્થને સૌ માફ;	
વૃષ્ટી વિશ્વ પ્રલય કરે, એનો શો ઇનસાફ.	૧૩૮

જેમ તેમ મન વાળવું; જ્યાં નવ આલે શસ્ત્ર;	
મેં હુંટારાને દમ્મા, ફેંકી રસ્તે વસ્ત્ર.	૧૩૯
જોરાવરના જુલમમાં, ઉર ગણિયે ઉપકાર;	
સર્થ તપે તો સમજિયે, પડશે મેઘ અપાર.	૧૪૦
સાલસપર શરો સડે, જુલમી આગળ યંક;	
અળ ઉપર શરો વર, સિંહ સમીપે રાંક.	૧૪૧
નિર્જળપર શરો સડે, સળગે ઉપર નહિ યંક;	
મની મુશકપર શરિ પણ, શ્વાન સમીપે રાંક.	૧૪૨
જુલમી જુલમ કરે ધણો, સુજે ન કાંઈ ઉપાય;	
કરિયે કાગારોળ તો, કવચિત કાયદો થાય.	૧૪૩
જો અટકાવે જુલમ તો, જુલમી દેશે ત્રાસ;	
કપાસ ટાળે ટાકને, બાળે ટાઢ કપાસ.	૧૪૪

જૂઠું.

જૂઠાંભોલાનું જુઓ, બધું જૂઠાં જાય;	
વિંછી કરડે ભાંડને, સાચે જૂઠું મનાય.	૧૪૫
જૂઠી સાચિ ગપ જગતમાં, વિચરી તે વંચાય;	
સર્થગ્રહણ શશિયાં જને, પણ ગ્રહ રાહુ ગવાય.	૧૪૬
સર્વ કહે તેવું કહે, તેમાં નહિ જૂઠાઈ;	
તળાઈ નહિ ધી તેલમાં, તેને કહે તળાઈ.	૧૪૭
સાચી સદા ન માનિયે, સુણિયે તે સૌ વાત;	
છે જોડેલી કહાણિઓ, વિશ્વ વિષે વિખ્યાત.	૧૪૮

* કાગારોળ—એક કાગડો પકડાઈ જાય તો ધણા કાગડા મળીને શોરમકાર કરે છે, તેમ કરવું તેનું નામ કાગારોળ.

જેનું કામ જે કરે.

બાણુ ઘડે ઘડનાર પણ, બાણુવળિનું બાણુ;	
લહિયો તો જાણે લખી, પંડિત પર પુરાણ.	૧૪૯
જેનું કારજ જે કરે, કદી બિજે ન કરાય;	
દીપક પ્રગટે કાંડ દશ, રવિ વિણ રાત ન જાય.	૧૫૦
જે ભેદુ જે સ્થળ તણો, ત્યાં તે જલદી જાય;	
મત્સ મહાસાગર ભમે, ગજ તો ગોથાં ખાય.	૧૫૧
જે કામે જેને સૂચ્યો, તેણે તે જ કરાય;	
કરવત થકી કપાય ને, સારડીએ વિંધાય.	૧૫૨
જેનો જે અભ્યાસ છે, તેણે તે જ કરાય;	
નટની પેરે દોરપર, ચતુર નરે ન ચઢાય.	૧૫૩
જેને જે કૃત આવડે, તેનાથી તે થાય;	
મુખરી જે માળો રચે, મનુષ્યથી ન રચાય.	૧૫૪
જે છે કામ ગરીબનું, શ્રીમંતે ન કરાય;	
સોનાની નૌકા થકી, નીર ઉપર ન તરાય.	૧૫૫

જેર વિષે.

તનખળ, ધનખળ, ખુદ્ધિખળ, સવ ન એકજ સાથ;	
પાંખો છે જે પ્રાણિને, તો તેને નહિ હાથ.	૧૫૬
આખું સૌને ઇશ્વરે, એક એક વિધ જેર;	
જેર મુખે છે સર્પને, વૃશ્ચિક પૂછ સજેર.	૧૫૭
વગર ખુદ્ધિએ જેરથી, થતું હોત જે કાજ;	
વાધ વરૂ ને વાંદરાં, કરત જગતમાં રાજ.	૧૫૮

જે નિજ બળ જાણે નહિ, વસ્તે પર આધીન;
હાથી અસાને રહે, માવત આગળ દીન. ૧૫૯
પોતામાં પોતાપણું, હોય તો જ સૌ સહેલ;
હોય તો જ દીવો બળે, દીવામાં દીવેલ. ૧૬૦

*

*

*

૧૬૧

મળે ખરો કિસ્તાદ ત્યાં, કંઠણુ રહી ન શકાય;
હીરો હકે ન લોહથી, પણ દવમાં બળિ જાય. ૧૬૨
હિકમત કરે હજાર પણ, ગજા પ્રમાણે થાય;
નખ છેદાય નરેણિયે, કંઠ કદી ન કપાય. ૧૬૩
જ્યાં જેનો જથ્થો વસે, તે સ્થળ તે બળવાન;
અગ્નરમાં બળ શાહનું, રાનીનું બળ રાન. ૧૬૪

દુર્ગુણ.

કગતો અવગુણ ટાળિયે, તે જ ટાળવા જેંગ:
વળે નહિ બ્યાપી ગયો, રગ રગમાં જે રોગ. ૧૬૫
જન્ય નદી જળ પૂરે પણ, જળાકાર રહિ જાય;
જન્ય ગુવાની જન તણી, દુર્લક્ષણ દેખાય. ૧૬૬
નિજ દુર્ગુણ દેખાય નહિ, પર દુર્ગુણ દેખાય:
નિજ વાંસો દેખાય નહિ, પર વાંસો પેખાય. ૧૬૭
દિશિવાનના દુર્ગુણો, સહેજ ન જાણ્યા જન્ય:
શુક સંક્રમણ સૂર્યમાં, દુર્ગિનથી દેખાય. ૧૬૮
અદ્ય ચિહ્ન ઉપર થકી, સમજા લેયે સાર:
લખતાં ઉત્તર જાણિયે, મીઠું વળે નકાર. ૧૬૯

ને દિલ મધ્યે દુષ્ટતા, તો દુર્ગુણ દેખાય;	
લસણ પડેલું ચેટમાં, શ્વાસ વાસ ગંધાય.	૧૭૦
મદગુણ શી રીતે કહે, અવગુણ જહાં અનેક;	
ને ચાળણિમાં જળ ભરે, છાંટો ન રહે છેક.	૧૭૧
કરે અકર્મ જીવાનિમાં, વૃદ્ધપણે પસ્તાય;	
જેમ કેદ ઉતર્યા પછી, સમજે તે શરમાય.	૧૭૨

દુર્જન.

દુર્જન મુખમાં દુર્વચન, સજ્જન મુખ મીઠાશ;	
હોય સુગંધી ખાગમાં, ગંધાતા પંઢાસ.	૧૭૩
દુર્વચનો શુણિ દુષ્ટનાં, કરિયે ગુસ્સો કેમ;	
સ્વર ધ્રુવડ ખર શ્વાનનો, રચ્યો ઇશ્વરે એમ.	૧૭૪
ઉધાડવો પંઢાસ તો, ઢાંકો નાક નિદાન;	
ને છંછેડો નીચને, કરો બંધ નિજ કાન.	૧૭૫
ખળને મન સમ વિષમ નહિ, ગુણ અવગુણી સમાન;	
સારો નરસો નવ જીએ, ભસે સર્વને શ્વાન.	૧૭૬
માન આપવું ચોખ્ખને, લાયક જનતું કામ;	
ધ્રુવડ રવીને માન કદિ, દે નહિ દલપતરામ.	૧૭૭
દ્વેષ તજે નહિ દુષ્ટ જન, દેતાં જીવતદાન;	
ચાય જવાસા ધન થયે, બળિને ભસ્મ સમાન.	૧૭૮
નિર્દોશીને શું કરે, દુષ્ટ કરીને દ્વેષ;	
જલદ નિહાળિ જવાશ્ચિયા, પંડે પામે ક્ષેશ.	૧૭૯

- ફળ ન દાઝીને મરે, મુળ ન કીર્તિ સુધિ સ્વચ્છ;
 પવન મુગંધી સ્પર્શતાં, મરે તરફડી મચ્છ. ૧૮૦
- દિલમાં દાઝે દુર્ગુણી, પરાક્ષ કરતાં બોધ;
 ચોર તણી નિંદા કર્યે, કાળી કરે વિરોધ. ૧૮૧
- સત્યપણું સાબિત થયે, દેશી ન તજે દેવ;
 પ્રતિવાદી સાચો કરે, વાદી વેર વિશેષ. ૧૮૨
- પાપી જન પશુ જાતિની, સરખી રીત સદાય;
 હર દેખી પાછો હઠે, સાલસપર સજ થાય. ૧૮૩
- જ્યાં જ્યાં જૈને જન વસે, ત્યાં લયનો આભાસ;
 ખજા જનથી હરિ પુર તજે, વનમાં વનચર ત્રાસ. ૧૮૪
- દુઃખ પોકાર્યે દુષ્ટને, દયા ન કપજે દીલ;
 વાઘ અઝા પોકાર શુભિ, ધરે ન ધડિયે દીલ. ૧૮૫
- દુષ્ટ તજે નહિ દુષ્ટતા, કદિ કરિયે સતકાર;
 નિત્ય દુધ પાઓ નાગને, પણ કરડે કાવાર. ૧૮૬
- દુર્જનને ગુણ દીજિયે, કરે આપ અપકાર;
 પ્રથમ હણે દેનારને, મર્કટ કર તરવાર. ૧૮૭
- દુર્જનને ગુણ કીજિયે, ઉલટો દુસ્મન થાય;
 વાઘ પુરેલો પાંજરે, કાપનારને ખાય. ૧૮૮
- ચિતમાં ચાહો તેટલી, તમે કરો તદખીર;
 કથિર કદી ન કનક બને, કનક ન થાયે કથીર. ૧૮૯
- દુષ્ટ ન દુષ્ટપણું તજે, કરિને તિર્થસ્નાન;
 ઝેર ઝમોળ્યું દૂધમાં, ઝેર જ રહે નિદાન. ૧૯૦
- સજ્જન સમ ગણિ સેવતાં, દુર્જન મુજન ન થાય;
 એરડે રસ ન ચડે, શેલડિ સંગ સિંચાય. ૧૯૧

બાથ ભરી બેઠ્યા થકી, કરિયે નહિ વિશ્વાસ; દેખાળને લે બાથમાં, સડી કરે વિનાશ.	૧૯૨
કૂરથી રહિયે ચેતતા, જો કદી વશિયે સંગ; કદીક સડી આપણી, આપણું કાપે અંગ.	૧૯૩
સદ્ગુણથી સજ્જન દિસે, બણ્યા તણો નહિ ભેદ; બણ્યો તોય રાક્ષસ રહ્યો, રાવણુ ચારે વેદ.	૧૯૪
નિર્લજ નર લાજે નહિ, કરે કોટિ ધિક્કાર; નાક કપાયું તો કહે, અંગે ઓછો ભાર.	૧૯૫
નિર્લજ જો લજ્જા ધરે, સરે ન સ્વારથ કામ; જો વેશ્યા શરમાય તો, દેખે નહિ કદી દામ.	૧૯૬
નિર્લજ નિર્લજતા કરી, પોરસ* ધરે અપાર; ભાંડ અધિક જુઠું બણી, જાણે હું હુંસિયાર.	૧૯૭
શહને તો શિક્ષા વિના, કદી ન આવે સાન; કહિયે પશુને કરગરી, તો ન તજે તોજાન.	૧૯૮
ખુણિ જનમાં અવગુણુ રહે, તે અવગુણી પ્રમાણુ; કડવી સાકરને કહે, જન તે રોગી જાણુ.	૧૯૯
દુર્જન સજ્જનતા ધરે, તો તેને મન મળિ જાય; ગંગામાં મળિ ગટરનું, જળ ગંગાજળ થાય.	૨૦૦
સુણતાં કીર્તિ સુજનની, દુર્જન દિલ અકળાય; સૌ મન રીઝે મેહથી, બળી જવાસા જાય.	૨૦૧
દુર્જન કૃત નિંદા થકી, મટે ન સજ્જન જ્ઞાન; નિંદે છુડ દિનેશને, પણ જશ ગાય જહાન.	૨૦૨
દેવે આશ્રય દુષ્ટને, પણ તે શોષે લાગ; પય પાઈ પાળેલ પણ, કરડે કાળો નાગ.	૨૦૩

અધર્મી આગળ અધધડી, બેઠે થાય બગાડ;	
પ્રાણીને મીણો ચડે, સ્પર્શે ઝેરી ઝાડ.	૨૦૪
મુખ શી રીતે પામિયે, સજી દુષ્ટનો સંગ;	
બાવળ પાસે બેસિયે, વાગે કાંટા અંગ.	૨૦૫
જનમાં શોભા પામવા, કંઈક કરે છે ધર્મ;	
જનમાં જઈ દુર્જન, કરે અનેક કુકર્મ.	૨૦૬
નગણને ગુણ કીજિયે, જાય નકામો છેક;	
ખાર ભૂમિમાં વાવિયે, ઉગે નહીં કણ એક.	૨૦૭
તજિયે દેખી દુર્ગુણી, ફરી ન કરિયે સંગ;	
સર્પ તજે જે કાંચળી, ફરી ધરે નહિ અંગ.	૨૦૮
દે શીખામણુ દુષ્ટને, તેને ઉપજે ત્રાસ;	
મુખોધ કરતાં સિંહને, મુઘરી પામી નાશ.	૨૦૯
ન ગણે પર પોતાતણું, દુર્જન દેતાં ત્રાસ;	
કાગે સિંચે લીમડો, પણ આપે કડવાસ.	૨૧૦

દુઃખ.

સુખ દુઃખ સરજ્યાં ઈશ્વરે, દયા ધરીને એમ;	
કડવાં મીઠાં એસડો, પાય જનેતા જેમ.	૨૧૧
દુઃખ દેવું પણ દેવનું, દયા ભરેલું કામ;	
મહા દયાથી રોગિને, દે છે વૈદો ડામ.	૨૧૨
મોટી વેઠે આપદા, તેનો જશ ઉચ્ચરાય;	
નળ પાંડવ ને રામની, વાતો બહુ વંચાય.	૨૧૩
સંકટની શંકા ધરે, તેથી ન કાંઈ કરાય;	
શીખે તરવા શી રીતે, જો જળમાં નહિ જાય.	૨૧૪

- સુખ પાછળ દુઃખ દેખિયે, દુઃખ પાછળ સુખ હોય;
 દિવસ ગયે રાત્રી પડે, રાત્રિ પછી દિન જોય. ૨૧૫
- કષ્ટ સહન હીધા વિના, પદ જાંચું ન પમાય;
 પારો તાપ અધિક સહે, જાંચો એમ જણાય. ૨૧૬
- હરકત કરી ન હોત તો, શોભત નહિ સંસાર;
 કરી ફાંકર નહિ હોત તો, બાંધત સિદ્ધ બરખાર. ૨૧૭
- સુખ દુઃખથી હરખે રૂએ, મુખ્યા પછી પસ્તાય;
 સ્વમામાં ફૂટે હસે, જગત થઈ શરમાય. ૨૧૮
- દુઃખદ તજી સ્થળ સુખદ સ્થળ, રહિયે દલપતરામ;
 પાણીમાં જઈ પેશિયે, ધણો વળે જો ધામ. ૨૧૯
- સજ્જન પણ સંકટ સમે, રસ્તો તજી પળાય;
 ચોમાસે કીચડ થયે, જગત કુમારજી* જાય. ૨૨૦
- અલ્પ દિવસ આનંદના, રહે ધણા દિન રોજ;
 દહાડા પાંચ દિવાળિના, શ્રાદ્ધ પક્ષના સોજ. ૨૨૧
- દુઃખ વેડે સમજાણુ પડે, સમજાળ્યે ન જણાય;
 બાળક હરે દિવા થકી, બ્યારે દિવે દઝાય. ૨૨૨
- કામજી અંતર પરદુઃખો, દેખિ થાય દિલગીર;
 અવયવને દુઃખ કપજો, આંખે આવે નીર. ૨૨૩
- બહુ રૂણિયાને રૂણ નહિ, બહુ દુઃખિને દુઃખ નોય;
 બાર કરો પાશેરનો, હજાર મણુ બ્યાં હોય. ૨૨૪
- એક તરફનું સુખ મળે, એક તરફનું જાય;
 રથ બેસી ચોટા તણી, ચીજો નહિ જોવાય. ૨૨૫

સુખ ભોગવવામાં વસે, દુઃખ અને કિષકાસ્ત;	
ખ્યાદાને પચેવા તણો, તલભાર ન મળે ત્રાસ.	૨૨૬
દુઃખ પામે નિજ બૂલથી, કાઢે કોનો દોષ;	
દાઢે ઉનું ખામને, કરે કોણુપર રોષ.	૨૨૭
જેને સહન થયું સદા, દુઃખ તેને ન લગાર;	
ગંધે ગળિના કુંડની, ચીડે નહીં ચમાર.	૨૨૮
સુખથી દુઃખ ખીજું કહે, મનમાં ખીજું હોય;	
પીડા તો નિજ પેટની, ફૂટે માથું કોય.	૨૨૯
વિદ્ય પડતાં જઈ વસે, પરાક્રમી પરદેશ;	
ધર્મ ચલાવ્યો ચીન જઈ, યૌદ્ધ બહુ વિશેષ.	૨૩૦
માત પિતા તે શું કરે, જે સુખ સંજ્યું નોય;	
આપે જન્મ જનિત્રિ પણ, કર્મ ન આપે કોય.	૨૩૧
દુઃખ પડે ગભરાય બહુ, પણ પછિ વિસરી જાય;	
વિધવા સુત પરણાવતાં, મંગળ ગીતો ગાય.	૨૩૨
અતિ જેને આવી પડે, તે ન ગણે દુઃખ સૂખ;	
અતિ રૂણિયાને રૂણ નહીં, અતિ દુઃખિને નહિ દુઃખ.	૨૩૩
દુઃખમાં ધીરજ ધારિયે, ગભરાયે શું થાય;	
ધીરજથી નગરાયને, સૂજ્યો સરસ કિપાય.	૨૩૪

દેશાટન કરવા વિષે.

વિદેશમાં વિચર્યા વિના, પેટ ન પૂર્ણ ભરાય;	
પશુઓ પણ પરભાતથી, જંગલ ચરવા જાય.	૨૩૫
ધેર રહે લક્ષ્મીધણી, હોંશે કેમ હમેશ;	
રાજા રાજ્ય વધારવા, વિચરે દૂર વિદેશ.	૨૩૬

વિદેશમાં વિચર્યા વિના, મળે ન મોહું માન;	
સમુદ્રમાં વખણાત શું, સીપ તણાં સંતાન.	૨૩૭
સાગર પંથ વેપારથી, મળે બહુ ધન માલ;	
લક્ષ્મી માટે નિધિ મથ્યો, એહ અસલનો ચાલ.	૨૩૮
પુરૂષ કરે પરદેશ તો, તે શ્રમ વ્યર્થ ન જાય;	
પથરા પણ પરદેશ જઈ, મુલ્યવાન કહેવાય.	૨૩૯
કદી પ્રવાસ કરે નહિ, હોય આજસૂ રાય;	
જંગલમાંનું ઝાડવું, ડિગે ત્યાં જ સૂકાય.	૨૪૦
પ્રવાસથી તનમન ખિલે, પૂરણ પેટ ભરાય;	
પ્રભાત ઉઠી પક્ષિ પણ, ચારો ચરવા જાય.	૨૪૧

દેખાદેખી.

દેખાદેખી જે કરે, વણ સમજ્યો તે વ્યર્થ;	
વગર બણ્યો લીટા લખે, એમાં ન મળે અર્થ.	૨૪૨
મશ્વરદત્તક ગુણ વિના, દેખાદેખિ ન થાય;	
સોનું તરે ન જળ પરે, કાષ્ટ થકી જ તરાય.	૨૪૩
જેનું કારણ જે કરે, બીજો કરે બગાડ;	
તાળું કિઘાડી નવ શકે, કડકા કરે કુહાડ.	૨૪૪

ધર્મસિદ્ધાંત.

આખી પૃથ્વીમાં કદી, થાય ન રાજ એક;	
તેમજ એક જ ધર્મ પણ, કદી ન ચાલે છેક.	૨૪૫

- ધર્મ નિયમ પાળ્યા વિના, પ્રભુ ભજવા તે વ્યર્થ;
ઓસડ સેવ્યે શું થશે, પળાય નહિ જે પંથ. ૨૪૬
- ધમ ઇશ્વરી એક છે, જનકૃત જૂદા હોય;
આંખે કોઈ ન સાંભળે, કાને ન જૂએ કોય. ૨૪૭
- વેશ ફેરવીને નવા, કર્યા પંથના અંથ;
પણ કાને ખાવા તણો, કોઈએ ન કર્યો પંથ. ૨૪૮
- માણસની મુકી વિષે, વસ્તુ નહિ વરતાય;
તો જગદીશ્વરની કળા, અકળિત કેમ કળાય. ૨૪૯
- એક જ નદી તળાવ નહિ, દુકાન પણ નહિ એક;
ધરણી ઉપર ધર્મના, એમજ પંથ અનેક. ૨૫૦
- શાસ્ત્ર વિવિધ વાંચ્યા વિના, જ્ઞાન ન પામે કોય;
જે જન બહેરે જન્મથી, તે મુંગો પણ હોય. ૨૫૧
- ચાલે બળદ ઇશારતે, હાંકનારની જેમ;
સૃષ્ટિના નિયમો થઈ, સ્વધર્મ સમજે તેમ. ૨૫૨
- આપે ભુંડું આપનું, કોઈ ન ચાહે ચિત્ત;
સૌ હાથે સ્વર્ગે જવા, નહિ કો નરક નિમિત્ત. ૨૫૩
- મુઆ પછી ફટ ફટ કરે, સૌ જેને સંસાર;
પુરો પુરાવો એજ છે, ગયો નરક મોઝાર. ૨૫૪
- મનાય છે વિશ્વાસથી, સ્વર્ગ અને વળી નરક;
એમાં સંશય કપજે, કહિયે તે જ કૃતર્ક. ૨૫૫
- જેનું હારદ નવ જડે, તેની શી પંચાત;
કાળ અને આકાશના, છેડાની શી વાત. ૨૫૬
- જે ટાળીને જે ગમ્યું, તે તેનો આચાર;
ધર્મ ગણી દેવી કો, કરે મનુષ્ય સંહાર. ૨૫૭

૩૨ી પ્રમાણે મનુષની, ઉપજ્યા ધર્મ અનેક;	
એક અહિંસાને બળે, અધ્યમેધને એક.	૨૫૮
ધર્મરતે ગમતું ગણે, જે ગમતું નિજ ચિત્ત;	
એક ભૂતિ સ્થાપન કરે, બિજો કરે ખંડીત.	૨૫૯
શાય ખરાબી ધર્મની, જો ગુરૂ માંડી બગાડ;	
રહે કુશળ શી રીતથી, મૂળ સડયું તે ઝાડ.	૨૬૦
કરિયે નહિ ધર્મર વિષે, તર્ક વિતર્ક અનંત;	
ભૂતિકાની કોઠી ધુએ, કાદવ નિકળે અંત.	૨૬૧
ડરે પાપથી પ્રભુ બળે, તે સૌ ધર્મી ધાર;	
જેમ સાચવ સાચવે, તે સહુ સાહુકાર.	૨૬૨
ભાવ બેદથી ધર્મના, ભાસે બેદ અનેક;	
સર સરિતા વાવો કુવા, નીર એકતું એક.	૨૬૩
અધર્મ પર પીડા વિષે, સુધર્મ પર ઉપકાર;	
પયમાં માખણ જેમ તે, સર્વ ધર્મનો સાર.	૨૬૪
ધર્મ વ્રથા ભક્તિ વિના, ભક્તિ ધર્મ સહીત;	
ભીત વિના પાયો વ્રથા, પાયા વિણ શી ભીત.	૨૬૫

ધીમે ધીમે કરવા વિષે.

ઝટ ફેરવી શકાય નહીં, સદા ચાલતો રાહ;	
ઢાળે ફેરવતાં ફરે, પાણી તણો પ્રવાહ.	૨૬૬
કેક કામ વખતે બને, ઉતાવળે નવ થાય;	
રત વિણ ફળ લાગે નહિં, કરતાં કોટિ ઉપાય.	૨૬૭
જે કારણ રસ્તે પડે, પછી એમાં શ્રમ અલ્પ;	
જો પૈડાં ફેરે ચડે, ઘોડાને શ્રમ સ્વલ્પ.	૨૬૮

- ઝડપ થાય ધડિ અધ ધડી, કામ તેમ ન ગણાય;
ધડિ અધધડિ દોડાય પણ, દિનજર નહિ દોડાય. ૨૬૯
- કામ અગ્નણ્યું કારમું, કરવા ન ધરો ચંત;
આળ્યો કોડે સાતમે, અભિમન્યુનો અંત. ૨૭૦
- પ્રથમ જ છેલ્લે પગથિયે, પગ કદિ નહિ પરદાય;
એક એક ઉલંઘતા, ચડિયે તેમ ચડાય. ૨૭૧
- સાહસ કારજ જે કરે, તેની નિંદા થાય;
પણ જે આવે કાવતું, તો વિશેષ વખણાય. ૨૭૨
- સિદ્ધિ ન પામે સમય વિણ, કૈંક કામ કરનાર;
કરસાળ ન ફળે રત વિના, રોતાં રાજકુમાર. ૨૭૩
- કૈંક કામ કરનારનો, પછિ જશ વધે અપાર;
દેખે નહિ ફળ દૃષ્ટિયે, રાયણુ રોપણુહાર. ૨૭૪
- અપકય ફળનાં ખીજને, વાવે ફળ નહિ થાય;
ખીજ ખિચારું ખગડશે, મિથ્યા મહેનત જાય. ૨૭૫
- કિતમ રચના એકદમ, સૃષ્ટિ વિરૂદ્ધની વાત;
જગચર પછિ તર પછી પશુ, પછી રચી જન જાત. ૨૭૬
- સુધડ ઘડે નહિ એકદમ, જુઓ જગતનો તાત;
હાસણુ ને વિકોરિયા, જુઓ બ્રેય જન જાત. ૨૭૭
- અણુધડ થઈ પછિ સૂઝરે, પછિ ખગડતું જાય;
જનમે બાળ જુવાન થઈ, પછી સિધિલતા થાય. ૨૭૮
- વણુ રસ્તે જન વિચરતાં, પાછો પડે સદાય;
દડો જેટલા જેરથી, અથડાયો હડિ જાય. ૨૭૯

- કામ અભ્યાસનાં, પણ નહિ બુદ્ધિપ્રકાશ;
 નહીં નાચે દોરપર, અકલ નહિ અભ્યાસ. ૨૮૦
- જુગતે કરાવી જાણિયે, જડપણુ કરશે કામ;
 વરણ્યત્રે વિશ્વમાં, દેખો દલપતરામ. ૨૮૧
- કળથી કારજ નીપજે, બળથી તે ન કરાય;
 આગગાડિ દિન એકમાં, જુઓ દૂર બહુ જાય. ૨૮૨
- અપજશ* પણ શુભ કામનો, અપજશ નહીં કિન્નસ;
 અક્ષરમાં સૌ શુભ ગણે, કાળજની કાળાશ. ૨૮૩
- પ્રતિપક્ષીને પણ ગમે, બક્ષો શિરસ્તો બાળિ;
 પરધર્મી પ્રીતે કરે, હિંદુતણી દિવાળિ. ૨૮૪
- નિજકૃત સૌ નરનારને, વહાલું હોય વિશેષ;
 આંદનિ આડો અંદ્રો, આંધ્રે જાણી બેશ. ૨૮૫
- નિરખે ફરિ ફરિ નિજ કૃતિ, આપે જાણી અનુપ;
 સુત નિજ જાણ્યો સિંધિયે, રાજકુંવર અનુરૂપ. ૨૮૬
- તેને કામ ન સોંપિયે, જે દિલગીર જાણાય;
 આંખે પાટો આંધ્રિયે, જે તે દુઃખજી થાય. ૨૮૭

* સાઈ કામ કરવામાં અપજશ મળે તોપણ પરિણામે વખણાય.

+ સિંધી-સીદી. એક રાજના કુંવરને વરઘોડે ચડાવવો હતો ત્યારે રાજાએ સીદીને કહ્યું કે આખા શહેરમાં ફરીને સૌથી રૂપાળું છોકરું શોધી લાવ એટલે તેના હાથમાં ચમર આપીને કુંવરની જોડે બેસારીએ. પછી સીધીએ ત્રણ દિવસ શહેરમાં ફરી આવીને કહ્યું કે મારા છોકરા જેવો કોઈ રૂપાળો છોકરો મારા જોવામાં આવતો નથી.

વગર વિચાર્યું કામ કરિ, ધન મેળવવા ધાય;	
તે જમારની ગાંઠનું, મોખીચંદન જાય.	૨૮૮
તરત કશું નવ આવડે, અબ્યાસે સઉ થાય;	
લખતાં લહિયો નીપજે, પ્રથમ ન શુદ્ધ લખાય.	૨૮૯
ધીમે ધીમે જે ખને, તરત ખને નહિ તેમ;	
કુવા કિનારે દોરના, પડે ધસારા જેમ.	૨૯૦

નમ્રતા.

જે રાખે નરમાશ તો, કરે શત્રુમાં વાસ;	
અત્રિસ દાંત વચે વસે, જીભ રાખિ નરમાશ.	૨૯૧
ઉદ્ધત દુઃખ પામે અતિ, નમ્ર ખચે એ ન્યાય;	
નમ્ર ઝાડ નદીમાં ખચે, અનમ્ર ઉખડી જાય.	૨૯૨
એક અદેખા જન વિના, વિનય થકી વશ થાય;	
જળ સૌને શીતળ કરે, તાત તેલ સિવાય.	૨૯૩
યોગ્ય નમ્રતા કીજયે, અધિક કર્યે ઉપહાસ;	
વાટે ફરતાં દંડવત, લોક હસે ચોપાસ.	૨૯૪
અતિ નમ્રને દબાવવો, ઉન્મત્તનો એ ચાલ;	
નિધિને નૌકા અતિ નમે, તો ચાપે પાતાળ.	૨૯૫
નમ્રપણું અતિ નિરખિને, ઝેરી ન તજે ઝેર;	
અજા ધરે અતિ નમ્રતા, વાધ તજે નહિ વેર.	૨૯૬
ઉત્તમ જન પર કારણે, નમે જ હામે હામ;	
ઉત્તમાંગ* જ્યાં ત્યાં નમે, ઉદર ભરણને કામ.	૨૯૭
પરોપકારી હોય પણ, ધરે નમ્રતા ધીર;	
પોષે સૌના પ્રાણુ પણ, નમતું ચાહે નીર.	૨૯૮

ઉદ્ધતતા હજીયે ધરે, સમ હોય નર કેવ;
 કુલા વિષે તોળી ગુણો, નમે ઝીંઝી સરિય. ૨૯૯

નિંદા.

નરસા જનમાં જે રહે, સદ્ગુણ પલુ નિંદાય;
 માન કળા મણિકા શિખી, તે શુભ સ્ત્રિયો ન ગાય. ૩૦૦
 અવગુણ ગુણ કવિજન લખે, જનમાં તે રહિ જાય;
 રાવણની નિંદા રહી, રામ રાજ્ય વખણાય. ૩૦૧
 નિંદા તેની નવ ગમે, જેમાં જેને સ્વાદ;
 નિંદા દીધે વ્યસનની, વ્યસની ધરે વિપાદ. ૩૦૨
 રાજ કાજ કરનારનાં, વખાણ નિંદા થાય;
 જનનાં ગોરવ જમે, તે ગાળો પલુ ખાય. ૩૦૩

નિર્બળ.

નહાના પલુ ઝાઝા તણા, આશ્રયથી સુખ સહેલ;
 નહાનાં બહુ નેવાં મળી, કાંકે મોટાં મહેલ. ૩૦૪
 ધણા ગરિબની મદદથી, જાગર શત્રુ છતાય;
 રામે રાવણને હણ્યો, લઈ પાંદરાં સહાય. ૩૦૫
 દુંકરા નિર્બળ સહે, સહે નહીં ધનવાન;
 થયા રાય રણુછોડજી, ગાય આરતો કાન. ૩૦૬
 બળિયાથી સહુકો બિહે, નિર્બળને જ ન કાય;
 વાધ તણો મામે નહિ, બોલ બવાની મામ. ૩૦૭
 નિર્બળ જન નિંદા કરી, કાંકે મળતો રાય;
 પામે સંડીસંડ મન, આપ કઈ સતોય. ૩૦૮

જે જન જેનો થઈ ગયે, તેની છાત્ર ગણાય;
 ડાઘ પડે તો જગડે, પહેરનાર શરમાય. ૩૦૪
 કેળુ વડાની વાનમાં, મુણે ગરીબનો સાદ;
 ભુંગળ બેર અવાજમાં, ક્યાં તૂટીનો નાદ. ૩૧૦
 કંડો શ્રેષ્ઠ શા કામનો, જેથી ન સરે અર્થ;
 નાનો પણ નિશિપતિ ભલો, શનિ શ્રેષ્ઠ પણ વ્યર્થ. ૩૧૧
 નમળાથી જ જની શકે, એવા કૈંક ઉપાય;
 ખડગે શિર છેદાય પણ, કાંટા નહિ કઢાય. ૩૧૨
 સો નિરખળ શા કામના, એક ન છુટ્યો જાય;
 સર્પ સાથે સો પગ છતાં, ખજુરે નહીં ચલાય. ૩૧૩
 જનહુનું અજાણ્યું કરે, નિર્મળ જન અપમાન;
 સપડાયો સસલો કરે, આંખો આડા કાન. ૩૧૪

પ્રીતિ.

પ્રેમ પિતાનો સુપુત્ર પૂર, એ તો આટો આંક;
 સામરમાં ભરતી ચઢે, દેખી સુપુત્ર સસાંક. ૩૧૫
 થોડી જગ્યાને વિષે, સ્તેષી કરે સમાસ;
 થોડે વડને પંદડે, લક્ષ્મિ વિખ્ય પાસ. ૩૧૬
 સજ્જન બાળ સનેહિતે, ભૂલે નહિ કો કાળ;
 વિદ્ય સુદામા મિત્રને, કૃષ્ણે ક્યો નિહાલ. ૩૧૭
 દુઃખ દે તોપણ સુખ ગણે, જેને જેથી સ્નેહ;
 દીપક પતંગપર પડે, ભણે દઝાડે દેહ. ૩૧૮

પ્રાર્થના.

માગો કે આગો નહીં, પ્રભુ વખતે દેનાર;	
ચોમાસાની રત થયે, વરસે વરશાધાર.	૩૧૬
અગ્નિને ઈશ્વર બળે, તોપણ ફળ અણુતોલ;	
અંધારે આરોગતાં, ગળ્યો જ લાગે ગોળ.	૩૨૦
ફાવે તે સ્થાને જઈ, ભજવા શ્રી ભગવાન;	
નહિયે કે વાવે કુવે, જઈ કરવું જળાપાન.	૩૨૧

પૈસા.

કોટીધ્વજ તો શહેરમાં, નહીં ગામડે કોય;	
મગર મહાસાગર વિષે, તળાવમાં નવ હોય.	૩૨૨
ત્રાસ ધણો ધનપતને, નિર્ધનને નહિ ત્રાસ;	
સાગરનું મંથન થયું, રત્ન હતાં જો પાસ.	૩૨૩
કરિયે જઈ નિવાસ જ્યાં, પૈસાની પેદાશ;	
જંગલમાં મંગળ કરે, પૈસા જેની પાસ.	૩૨૪
પૈસે શું નહીં પામિયે, જુઓ જગત મોઝાર;	
લોચન વિણ ગદુલાલજી, પણ પરણ્યા એ વાર.	૩૨૫
સર્વ નડે શ્રીમંતને, નિર્ધનને નહિ કોય;	
આંખાને પથરા હણે, જો ફળ તેમાં હોય.	૩૨૬
ગણે ન કોઈ ગરીબને, ધનપતિને સૌ ધાય;	
છીંક ખાય જો ધનપતિ, ખમા ખમા કહેવાય.	૩૨૭
જેની પાસે ધન નહીં, તેને શેનો ત્રાસ;	
જોગી બાંધીને મઢી, વનમાં કરે નિવાસ.	૩૨૮

દેવ તણું દૈવત ધરે, જો ધન રાખે પાસ;	
જુઓ જવાહિરથી થયો, સોમનાથનો નાશ.	૩૨૯
સર્વે જન શ્રીમંતની, આગળ અલ્પ જણાય;	
હાથીનાં પગલાં વિષે, પગલાં સર્વ સમાય.	૩૩૦
પૈસાનો, વડિ પદવિનો, વિશેષ શો વિશ્વાસ;	
રાવણ કેરી રિદ્ધિ પળુ. પાળમાં પામી નાશ.	૩૩૧

મનુષ્યપ્રયત્ન ઈશ્વરકૃપા.

જોની જ્યાં સરજી ગતિ, તેણે ત્યાં જ જવાય;	
ધરણીમાં હરણી ફરે, જળમાં મચ્છી જાય.	૩૩૨
ઈશ્વર આપે શક્તિ તો, ચાલે ચારે પાસ;	
જઈ શકે જગદ્ગડી, જળ થળ ને આકાશ.	૩૩૩
દયા દિસે જગદીશની, વિશ્વ વિષે ભલિ વિધ;	
કનકકળેઃ કાંટા કર્યા, ફેરિ ઉપર નહિ કીધ.	૩૩૪
શ્રી જગદીશ સહાયથી, સિદ્ધ મનોરથ થાય;	
સૌ પાસા સવળા પડે, જો પ્રભુ તળી કૃપાય.	૩૩૫
કર્તાએ કાયા કરી, તેવું કામ કરાય;	
થળમાં ગાડીની પડે, નાવે નહીં ચલાય.	૩૩૬
સર્વોપરિ રાખે સદા, જો રીઝે જગદીશ;	
ગમે ઓટલું જળ અદે, કમળ રહે જળશીશ.	૩૩૭
પ્રભુકરુણાથી વન વિષે, દિસે લીલાલહેર;	
હતાં ઝુંપડાં ત્યાં થયું, મોટું મુંઝાઈ શહેર.	૩૩૮

કોપ થાય જ્યાં દૈવનો, ત્યાં શું કરે સદાચ;	
સાગરનું શોષણ થયું, જગપતિ છતાં જમાઈ.	૩૩૬
બુદ્ધિ તથા બળ શું કરે, હરિ કરણા નવ હોય;	
રાવણ રવડ્યો રણ વિષે, હતાં બુદ્ધિબળ તોય.	૩૪૦
કર્તારે આપી કળા, તેને તે જ સહેલ;	
મધપૂડો માણસ થઈ, બનવો બહુ મુશ્કેલ.	૩૪૧
જો ઇશ્વરને રાખવો, તો કાંઈ વંશ ન જાય;	
માકડને કાઢે સડ, પણ નિર્ગશ ન થાય.	૩૪૨

મૂર્ખ.

બુદ્ધિ વગરનું માનવી, સમજે પશુ સમાન;	
વાનરને પણ છે જુઓ, હાથ પાય મુખ કાન.	૩૪૩
મૂરખ ન ચહે સ્વર્ગ મુખ, ખાન પાન ગુલતાન;	
શિશુ શું કરે સુવર્ણને, ભક્ષ કર્યાનું બાન.	૩૪૪
મોઢા સાથે માન લે, ગુણહિણ નહિ વખણાય;	
હરિ સાથે પૂન્ય પણ, મૂર્ખ શંખ ગણાય.	૩૪૫
વસે ઘેર જઈ બેનને, ગણાય અવગુણ મૂઢ;	
સદ્ગુણવરને કર વશી, શંખ મનાયો મૂઢ.	૩૪૬
અણસમજી ને આખલો, સમજે ગુણે સમાન;	
સમજાવ્યા સમજે નહિ, તાડનથી લે સાન.	૩૪૭
મૂર્ખ વિચારે મુજ વિના, કર્યું ન સુધરે કામ;	
જાય બળદથી બાર ગણિ, આગગાડિ પરગામ.	૩૪૮
જોણી કરવી નવ ગમે, બુધને મૂરખ સાથ;	

કહિ કાગળ ખેલે નહિ, મડી અબલુને હાથ.	૩૪૬
ઉપાય કતાં અમુધ જન, દે ધધિરને દોષ;	
કતિ છત્રી ઓઢી નહિ, મેહ ઉપર શા રોષ.	૩૪૭
તાપુત શું જોશો તમે, મન રાખો મજબૂત;	
સમજાવ્યું સમજે નહિ, તે પડે તાપુત.	૩૪૮
વાત મૂર્ખના પેટમાં, છાની ન રહે છેક;	
રણસીંગામાં ફૂંક સમ, જાણે જનો અનેક.	૩૪૯
મૂર્ખ જાણે મુજ વિના, નહિ ચાલે વ્યવહાર;	
ગયા યુધિષ્ઠિર રામ નળ, પણ ચાલે સંસાર.	૩૫૦
શોક ન કરિયે પ્રથમથી, થશે લાભ કે હાણ;	
જગમાં મૂર્ખ જન કરે, મુઝ્યા પ્રથમ મોકાણ.	૩૫૧
જેનો કશો ઉપાય નહિ, તેનો તે શો શોક;	
વાર્યા નહિ હાર્યા રહે, જગમાં મૂર્ખ લોક.	૩૫૨
અમુધ ન શોધે અર્થને, રિઝે શુણ્ણીને રાગ;	
રીઝે છે સ્વર સાંભળી, જેમ હરણ ને નાગ.	૩૫૩
કાવ્યકળાથી શું રિઝે, સમજે નહિ જે સાર;	
બાળક તો રીઝે શુણ્ણી, ધુધરતો ધમધાર.	૩૫૪
શી ગણતી જન મૂર્ખની, પંડિત જનની પાસ;	
મ્યાં કુંજર છીડી અને, મ્યાં આયુ કૈલાસ.	૩૫૫
ખીજનું વાંકું કહે, મૂર્ખ જગમેહાર;	
ગિંટ ન જાણે આપનાં, વાંકાં અંગ અદાર.	૩૫૬
જન્મ્યો ત્યાં જ પડ્યો રહે, તે મૂર્ખ સરદાર;	
વેલો પણ ઉંચો જવા, ધૂંચે છે આધાર.	૩૫૭
નવ સમજે ભાવાર્થને, કરે કાંઈનું કાંઈ;	
દાનસ સળગાવો કહ્યું, નાંખ્યું બડકા માંધ.	૩૫૮

મોટા માણસ.

મર્યાદે મોટા રહે, નહાનાનો ન ડરાવ;	
સમુદ્ર હદ તોડે નહિ, તોડે નદી તળાવ.	૩૬૨
છોટા જનને આશરે, નમે ન મોટા કાચ;	
હાથી નાની હોડિયે, તરત હુખાવે તોય.	૩૬૩
મોટાના આશ્રય વડે, કરી શકે સક્રિય કામ;	
પથરા પણ પાણી પરે, તર્યા રામને નામ.	૩૬૪
મોટાના આશ્રિત જનો, ધગર ઉઘમે ખાય;	
પવન ખાય વણ પાંખવે, જે પર્વતપર જાય.	૩૬૫
મોટા જન જેની તરફ, ચડતી તેની ધાય;	
સૂર્ય તરફનું ચંદ્રનું, કિયું શિંગ જણાય.	૩૬૬
મોટાને સૌ માગ દે, જુઓ જગતનો ચાલ;	
જહાજ મોટાં જાય છે, મણુ અગણિત લે માલ.	૩૬૭
છોટાને લાંછન ચડે, મોટાને ન લગાર;	
પાંચ પતિ પણ દૂપદી, સતી શિરોમણિ નાર.	૩૬૮
મોટા ચાહે તે કરે, ન ગણે જગ ઉપહાસ;	
વર્ષા જગ પાલન કરે, કદી કરે જગ નાશ.	૩૬૯
મોટા શિર મોટા તણો, દયાવવાનો હસ્ત;	
પીધો સિંધુ અગસ્ત પણ, સૂર્ય તેજમાં અસ્ત.	૩૭૦
ઉમદે કિમદા જન મળી, પામે શાભા પ્રેમ;	
શાભે સોખતમાં વશી, હીરા મોતી હેમ.	૩૭૧
સુખ દુઃખ સર્વ પ્રજ્ઞતાણું, મોટાને ન જણાય;	
કરિયે ઝીણી આંખ તો, દૂરની સ્ત્રી દેખાય.	૩૭૨
મોટાથી છોટા અધિક, ઉપયોગી દેખાય;	

અધિક અનાજ કપાસના, છોડયકી મુખ થાય.	૩૭૩
મોટાની સંભાળથી, છોટા કરે નિવાસ;	
હળ સાંતી નવ હોય તો, વધે ન અંન કપાસ.	૩૭૪
ગરવા નરને નવ ગમે, ઉપર તણો ઉપચાર;	
દિસે દિવાકર દીપતો, સન્યા વગર શણુગાર.	૩૭૫
એક પુરુષ કિમદા થકી, જણાય કિમદા બત;	
કૌસ્તુભ કેરી કીર્તિથી, પથ્થર થયા પ્રખ્યાત.	૩૭૬
ગરીબ પાસે ધર ભલું, સમર્થથી ધર દૂર;	
અંદ્ર સમિપ છે તે ભલો, ભલો દૂર છે સૂર.	૩૭૭
અધમ તોય અધિકાર પર, શોભે પામે માન;	
વાળ મૂઠથી જે પડ્યો, રખડે રાતોરાત.	૩૭૮
કિમદાને સાદાપણું, હંચે ગમે હમેશ;	
કનકકોપ દઈ દાસને, ધરે ભલૂત મહેશ.	૩૭૯
જન્મી મોટું ઘેર તે, મોટું ધર પોસાય;	
સરિતા હીમાચળસુતા, સાગરમાં જ સમાય.	૩૮૦
મોટા રીઝે તો ગણે, વસ્તુ અદ્ય અમૂલ્ય;	
કિમાનાથ કિત્તમ ગણે, ધંતુરાનાં ફૂલ.	૩૮૧
મોટા તણી લડાઈમાં, છોટા જન હુંદાય;	
પાડે પાડા જનાં લડે, ઝાડ તણો ક્ષય થાય.	૩૮૨
કિત્તમ જન હલકા પડે, તોય જિંચ તે જિંચ;	
છેક ન છોટા જાણુવા, ભાગ્યું તોય ભર્ય.	૩૮૩
ફેરા એક સમર્થનો, અસમર્થના અનેક;	
સો ફેરા ધંત્રી તણા, અને ધંત્રી એક.	૩૮૪
સંકટ પર અર્થે સહી, વડું મનુષ્ય હરખાય;	

તળામ ને વિધાય તો, વહું વિશેષ કુલામ.	૩૮૫
કોઈ ન કહે સમર્થને, સજે ગમે તે સ્વાંગ;	
શંભુ સભામાં સંચરે, ધરી ઉમા અર્ધાંગ.	૩૮૬
મોટાને કહેવાય નહિ. નાનાને કહેવાય;	
સામુમાં સૌ વાંક પણ, વહુનો વાંક કઢાય.	૩૮૭
અળળ સળળ સર્વે તણો, મોટા કરે નિભાવ.	
તારે બકરી ઊંઠને, જેમ સમુદ્રે નાવ.	૩૮૮
મોટા દીસે કેક તો, પણ નહિ મોટું મૂલ;	
પિપ્પળું વેચાય નહિ, કાષ્ટ પત્ર ફળ ફૂલ.	૩૮૯
મોટાને સૌ ઓળખે, નાનાનું શું કામ;	
સૌ જાણે શશિ સૂર્યને, નહિ તારાનું નામ.	૩૯૦

વહેમ.

માન્યાર્થી જે માનતા, દેહ દરદ દુર જાય;	
તો સધળા શ્રીમંતને, દેહ દરદ નવ જાય.	૩૯૧
દેખી પણ નહિ માનિયે, વગર વિચારી વાત;	
દીસે ફરતો સૂર્ય પણ, ફરે પૃથ્વી સાક્ષાત.	૩૯૨
એકી બેકી ઉપરે, બાળે ભવિષ્ય વાણ;	
એજ પ્રકારે આશરે, જોતિષનું ફળ જાણ.	૩૯૩
મૂર્ખ જોશિનો પણ કદી, સાચો શબ્દ પડેય;	
જીભ સર્પની કેટલી, બકરી બોલી બેય.	૩૯૪
જોતિષથી જે જોશિયો, ભવિષ્ય જાણે કોય;	
તો જોશીની પુત્રિને, રંડાપો નવ હોય.	૩૯૫

મૂઠ ચોટના મંત્રથી, માણસ મારી શકાત;	
પગાર સધળા સૈન્યનો, મંત્રશાસ્ત્રિયો ખાત.	૩૯૬
જોગાજોગ વિષે જુઓ, ખેલિ હૃદય અરવિંદ;	
વૈધૃતમાં વિકટોરિયા, બની કેસરેહિંદ.	૩૯૭
તપાશિને જોયા વિના, ન કરો નકી હરાવ;	
જૂત કહે જોળા જનો, દેખિ નવો દેખાવ.	૩૯૮
કાળી શકાય ન જે કળા, મૂરખ માને મંત્ર;	
તાર કહે સંદેશડો, મંત્ર નહીં પણ નંત્ર.	૩૯૯

વિદ્યા મહિમા.

ધન વિદ્યા અધિકારની, જોતાં હદ ન જણાય;	
અંત નહિ આકાશનો, ગરડો ગોથાં ખાય.	૪૦૦
સર્વ કળાનું કોષથી, ધરાય નહિ અભિમાન;	
જુઓ કળા કુંભારની, શું જાણે વિદ્યાન.	૪૦૧
જે વિદ્યામાં જે ક્ષણ, તે જાણે તે મર્મ;	
પંડિત જન જાણે નહિ, કુંભકારનું કર્મ.	૪૦૨
ભણિને સુધરે બાળપણ, તો જીવતર કિતકર્પ;	
ચોમાસું સુધર્યા થકી, સુધરે આખું વર્ષ.	૪૦૩
તૂટે દરિદ્ર તેહનું, ભલિ વિધ હોય ભણેલ;	
કીકી છે તો કોઈ દિન, મટે આંખનો મેલ.	૪૦૪

સંગત.

જેવું પુસ્તક કર ધરે, ઉરમાં એવી વાત;	
માળા સિધે હરિસ્મૃતિ, તરવારે જન ધાત.	૪૦૫

જેનો વિનાશ કાળ છે, તે સંગે દુઃખ થાય;	
ધોંની સાથે જે પડે, ધંટી માંહિ દળાય.	૪૦૬
સજ્જન પણુ ખળ સંગથી, ખળ જેવો દેખાય;	
કાચ સંગ જેવો કરે, તેવો રંગ જણાય.	૪૦૭
જે જેવી સંગત કરે, તેવું કૃત કરનાર;	
ચોર સંગ ચોરી કરે, વણિક સંગ વેપાર.	૪૦૮
માણુસ તેવું નીપજે, જેને જેવો સંગ;	
વસ્ત્ર ઓળિયે રંગમાં, દીસે તેવો રંગ.	૪૦૯
સંગ અધર્મીનો કરે, ધર્મી પણુ પીડાય;	
જેમ ચોરની સંગતે, શાહ કેદમાં જાય.	૪૧૦

સ્વાર્થ.

સ્વારથથી સંસારમાં, આપે આદર કોઈ;	
આસન આપે દરજીને, સોની એસે બોઈ.	૪૧૧
વૈદ વધારે રોગને, જે વિશેષ ધન આશ;	
ભીના પાટા બાંધશે, ધોંની વાગ્યે ફાંસ.	૪૧૨
ન ગમ્યું તે અપવિત્ર ગણિ, ગમતું ગણ્યું પવિત્ર;	
ચૂડા ન ગણ્યું હાડકું, જગત વિચિત્ર.	૪૧૩
સ્વાર્થ જન દે સ્વારથે, ખાન પાન સુખ સાજ;	
કસાઈ પશુ તાબાં કરે, પણુ હણવાને કાજ.	૪૧૪
સ્નેહ સ્વાભાવિક માતનો, નહિ સ્વારથનું બાન;	
પોષે છે પશુ પક્ષિની, સ્વારથ વિણુ સંતાન.	૪૧૫
સ્વારથ વિના ન ઓળખે, સ્વારથિયો સંસાર;	

નિત્ય દિસે નક્ષત્ર પણુ, કોઈકિ ઓળખનાર.	૪૧૬
આપ આપની મનલભે, બોલે બૂઠ હમેશ;	
વેશ્યા વર્ષ કમી કહે, જોગી વર્ષ વિશેષ.	૪૧૭

સહવાસ.

સ્વજ્ઞતિમાં સૌને ગમે, વસવું કરી નિવાસ;	
માણસ માણસમાં વસે, પશુ જઈ પશુની પાસ.	૪૧૮
સદૈવ જે સાથે રહે, તેમાં ખટપટ થાય;	
દાંત તજે કોઈક દિને, જીભ જરૂર દખાય.	૪૧૯

સગપણુ.

સગપણુ ને સોનું ખરું, પીતળ દીસે પ્રીત;	
ચટકી ચગકે ચાર દિન, રંગ કસુંખી રીત.	૪૨૦
જન ખીન્ન બૂદ્ધા પડે, સગા સગા મળિ જાય;	
જેમ મળે ધી ખીચડી, કાચરિ જુદી જણાય.	૪૨૧
લડે વઢે તો પણુ સગા, અંતે એકજ વીર;	
બૂદ્ધાં જેમ પડે નહીં, ડાંગે માર્યાં નીર.	૪૨૨
બલે હોય ભુંડા બલા, તોય ભાધ તે ભાઈ;	
દાંત દુખાવે જીભને, તોય દાંત સુખદાઈ.	૪૨૩

સ્વભાવ.

- વસુધા ને વિદ્યા વિશે, વિવિધ રસોનો વાસ;
 આંખો ચુસે મિષ્ટ રસ, લે આંખલી ખટાસ. ૪૨૪
 અંતર પટ ઉઘાડતાં, ઝડ પથિ ઉપજે ઝેર;
 વણુ ચારવણી ચક્ષુનાં, પડળ ઉતારણુ પેર. ૪૨૫
 છાના છેક રહે નહિ, અંતર તણા વિચાર;
 આવે નિકળી એકદમ, અહાર સમ ઉગાર. ૪૨૬
 તિથે પાપ ટળે નહિ, જો મન મેલ ન જાય;
 ખાળકુંડિનું હાંડકું, ધોએ ઉપર શું થાય. ૪૨૭
 મરતાં સુધી મટે નહિ, પડી ટેવ પ્રખ્યાત;
 ફાટે પણ ફીટે નહિ, પડી પટાળે ખાત. ૪૨૮
 સંગતથી સુધરે કદી, જાતિ સ્વભાવ ન જાય;
 નાગર સન્યાસી થયો, પણ ખટપટ ચિત ચહાય. ૪૨૯
 પારસ પરસે લોહને, તો તે કનક થનાર;
 પણ તેનો બદલાય નહિ, અસલ તણો આકાર. ૪૩૦
 કોરાર કે કોમળ દિમે, સ્વભાવ કુળ સરખો જ;
 પથ્થર-સુત કોદું જુઓ, જળ-સુત જુઓ સરખો જ. * ૪૩૧
 જન મન કોમળ કે કઠણુ, દેખિ ન ધરિયે ખાર;
 મુલાય કોમળ કોમળ, કઠણુ કયું કર્તાર. ૪૩૨
 જૂદા સ્વભાવના જનાં, દેખિ ન ધરવો ખેદ;
 તીખાં કડવાં ને ગળ્યાં, તરવરમાં પણ બેદ. ૪૩૩
 જાતી સ્વભાવ સમ સદા, ઉચરે મુખ ઉચ્ચાર;
 જ્ઞાન બસે હય હણુહણુ, કરીફ કરે ચિઃકાર. ૪૩૪

- જાતી સ્વભાવ જોખને, રહે ધરિયે ન રાપ;
સુદાએ ભસવા સ્વજ્યું, માન તણો શો દોષ. ૪૩૫
- સરસ કિયરવા જાય પણ, સ્વભાવ સમ કિયરાય;
અન્યો જન્મથી બોખડો, શુદ્ધ કેમ બોલાય. ૪૩૬
- જે જેને મન સહિ રહ્યું, તે તેને સુખરૂપ;
મગર મહાસાગર ગમે, નકચપને મન કૂપ. ૪૩૭
- જડથી પણ સુધરે જરૂર, સ્વભાવ મળતું કામ;
દળે વણે કાંતે લણે, જત્રો જુઓ તમામ. ૪૩૮
- ચાલે એકજ ચાલ જે, તે કિપયોગિ ગણાય;
વસ્ત્ર વણાય વરાળથી, વાયુથી ન વણાય. ૪૩૯
- અંતે જાય સ્વભાવ પર, કદિ બોધે બદલાય;
જત્રે જળ જાંચું ચડે, પણ પાણું પડિ જાય. ૪૪૦
- આપ આપને દાવતી, કહે કાઢવા ખામિ;
પીયું નહિ જળ ગળ કહે, જળચરને શિર નામિ. ૪૪૧
- કહે જાંટ કદિ આપણે, ક્યું ન નખજું કાજ;
નીચે સુખ નવ ચાલવું, એમ કરો સૌ આજ. ૪૪૨
- અટકાવ્યાં અટકે નહિ, જે વેગે વહિ જાય;
કાંતો ચાકીને રહે, કાં ભીતિ બટકાય. ૪૪૩
- સ્વભાવ જે સુધર્યો નહિ, બળ્યો નહિ સુધરેલ;
છે ચોરો યુરોપમાં, ભાણુતર પાણું બણેલ. ૪૪૪
- કદિ કદિ ચાક્યા કવિજનો, લખિ લખિ ચાક્યા લેખ;
જાતી સ્વભાવ જન તણા, તે તો ટળ્યા ન રેખ. ૪૪૫
- જન્મ સ્વભાવ ટળે નહીં, કરતાં કોઈ ઉપાય;
પરચર બળિ ચૂનો થયો, કઠણપણું નવ જાય. ૪૪૬

સહજે જાતિ રૂપભાવ સમ, વાણી મુખે વદાય;
શુક સમ મધુરો વચન મુખ, કાગે કેમ કહાય. ૪૪૭

સંજ્ઞન.

સંજ્ઞન સૌના સ્નેહિ પણ, દુષ્ટ તણે મન કાળ;
જગત ચક્ષુ છે સૂર્ય પણ, ઘૂડ ગણે વિકરાળ. ૪૪૮

સંજ્ઞનને હરકત કરે, તે જન પામે ક્લેશ;
સ્પર્શ કરે તે પરજળે, અગ્નિને નહિ દેષ. ૪૪૯

મર્યાદા મુકે નહિ, સંજ્ઞન લડતાં કાય;
જેમ કુળવતી નારિનું, હસવું હોઈ હોય. ૪૫૦

શીખ શીખવતાં મુરખને, શીખે સમજી તતકાળ;
તાડન કરતાં ટકુને, તેજણુ તજે કુચાલ. ૪૫૧

નિર્મળ જનને કેમ કરિ, ગુપ્ત બેદ કહેવાય;
કમાડ જેનાં કાચનાં, ગુપ્ત ચીજ ન રખાય. ૪૫૨

નિર્મળ જન ઢાકે નહિ, પરજશનો આભાસ;
જ્ઞાનસમાં દીવો બળે, બહાર પડે પ્રકાશ. ૪૫૩

ચોડે ઠેકાણે મને, હરવા કેરું હામ;
બહુ પૃથિવ જળ ક્ષારમય, દીસે દલપતરામ. ૪૫૪

ગણે નહિ ગંભીર જન, દુર્જનના અવાજ;
શ્વાન બસે તો સામઠાં, ગણે નહિ ગજરાજ. ૪૫૫

જનો ધણા જગમાંહિ પણ, ગુણિ જન પામે માન;
ઉત્તમ છોડ ક્ષેત્રેશ, ધન ખરચી ધનવાન. ૪૫૬

ચાલે તેમ ચલાવિને, સકળ સાધે કામ;
જળચક્રીની જુગિત સમ, હાહ રચે તે હામ. ૪૫૭

ગુણ આશ્રય દેનારનો, બુલે ન સજ્જન તેહ;
હિંદુ સાથે પારસી, હજી નિભાવે નેહ. ૪૫૮
સજ્જનની પ્રીતિ નહિ, લૂપ્તી પડે લગાર;
સોનું જૂનું થાય નહિ, વીત્યે વર્ષા હજાર. ૪૫૯

સંપ.

જથામંધ સંપી વસે, તેને દુઃખ ન થાય;
કદી દળાય ન કલુસલું, છુટી જીવાર દળાય. ૪૬૦
ઐહ કાજ પલુ સહજમાં, ઝાઝા મળી કરાય;
લાખ જણા એકેક દે, લાખ તણા હમ થાય. ૪૬૧
વિચરે અતડો એકલો, તેને હરકત થાય;
મરે એકલી સોગરી, જીગડું નહિ માર્યો જાય. ૪૬૨
અણુ બનાવવામાં મળે, મરે એકે દે એય;
પાણી ને પાવક મળ્યા, કહોજી કેમ રહેય. ૪૬૩
બેની લડાઈમાં પડે, જન તે માર્યા જાય;
ધંટીના બે પડ વિષે, દાણા પડ્યા દળાય. ૪૬૪
સજ્જન આ સંસારમાં, સગાં બલાં કે સંપ;
પડી કાઠ પાપાણુમાં, લાગ્યું વચમાં *લંપ. ૪૬૫
સંપ કરે કિંમત વધે, ઘટે કરે મન રીસ;
થાય અંક મુખ ફેરવે, ત્રેસઠના છત્રીશ. ૪૬૬
બહુ જન મળિને જો કરે, તે એકે ન કરાય;
સાવરણી ધર સજ કરે, સળિ એકે શું થાય. ૪૬૭

હું જોટો * પચ્ચરમાં કાઠ પડે તો ત્યાં લાંપડું ઘાસ
હુમીને પોતાનું વતન કરે છે.

અસક્ત પણ શક્તિ ધરે, કરે સંપ સંબંધ;
 જાય આંધળો કાશિયે, ધરિને લૂલાને કંધ. ૪૬૮
 એક તણી અકલ વડે, સર્વ કાળ નહિ થાય;
 ધર વાસણ ને વસ્ત્ર તે, એકે કેમ કરાય. ૪૬૯

સત્ય.

સત્યવાદિ સાચું વદે, હિમત ધરી હમેશ;
 કાંટો કનક તુલા તણો, શરમ ન રાખે લેશ. ૪૭૦
 સત્ય વિષે બહુ સદગુણો, ગણતાં એમ ગણાય;
 જેમ રૂપેઆ એકમાં, આના સોળ સમાય. ૪૭૧
 સત્ય ન સંતાડ્યું રહે, ખરો જુઓ એ ખેલ;
 આવે જેમ ઉપર તરી, જળ તળિયેથી તેલ. ૪૭૨
 સત્ય સાચવે તેહને, ખળ જન શું કરનાર;
 કેમ જ્ઞાન કરડી શકે, જે ગજ શિર અસ્વાર. ૪૭૩
 શરમ તણ સાચું કહે, સત્યવાદી જન તેહ;
 દર્પણ દેખાડી દિયે, જેનો જેવો દેહ. ૪૭૪
 સત્યવાદિના સત્યનો, બેઠુ જણે ભંગ;
 દરપણ કિતરું દાખવે, ડામું જમાણું અંગ. ૪૭૫
 સત્યવાદિ સાચું વદે, રહે ન ધરિયે રાપ;
 નાક વિના નકટી દિસે, દર્પણનો શા દાપ. ૪૭૬

સદ્ગુણ.

અધ્યાય વિદ્યા ખીજનું, જીવન સદ્ગુણ જાણ;
 વણ જીવન જે વાવિયે, હોય સકળ શ્રમ હાણ. ૪૭૭

કિતમ શુભ ગુણ એકથી, મળે જગતમાં માન;	
કોકિલ મધુરા કંઠથી, કરે ખુશી જન કાન.	૪૭૮
હોય એક ગુણ અધિક તો, એક નુન્ય ગુણ હોય;	
કાગળ પુષ્પ સુકાય નહિ, સુગંધિ તેમાં નોય.	૪૭૯
એકજ વસ્તુમાં નહિ, સઘળાં સુખનાં મૂળ;	
મીઠી છાંયા લીંબરો, પણ દે નહિ ફળ ફૂલ.	૪૮૦
જો નિજ ગુણ ઠંડા પડે, તો ઉતરે અધિકાર;	
જો પારો થંડો પડે, તો નીચો જનાર.	૪૮૧
દેખીતા ગુણ જન ગણે, અદર્શ ગુણ નહિ કોમ;	
અસ્ત ગણાય અમાંસ શશિ, પ્રકાશ* પાછળ તોય.	૪૮૨
સદગુણ પણ નહિ કામનો, જો પહોંચે હૃદયાર;	
આખી રાત કિંજરો, કરી ભણે દુઃખકાર.	૪૮૩
નીચ જાતિ પણ સદગુણી, પામે છીર્સિ પ્રકાશ;	
ઝંકિ સદગુણી ધ્યાનના, હયાત છે ઇતિહાસ.	૪૮૪
માને જે સૌ માનવી, તેની કિંમત ગણાય;	
સોનામાં શો માત્ર છે, નહિ ઓઢાય ખવાય.	૪૮૫
સમૃદ્ધિ સાથે સદગુણો, કરે કોઈકે જ હામ;	
ગ્રાનું તથા સુગંધ ક્યાં, દીસે દલપતરામ.	૪૮૬

* અમાસના ચંદ્રના પાછલા ભાગમાં પ્રકાશ હોય છે તો પણ આ તરફ દેખાતો નથી માટે ચંદ્ર અસ્ત થયો કહેવાય છે.

આસ્તાવિક દોહરા.

- કવિજન કાવ્ય કરી મરે, ગુણુ ચામે ગાનાર;
સોની ઘાટ ઘડી મરે, રાય સજે શણગાર. ૪૮૭
- માન હરેક પ્રકારનું, મળવા ન ધરો આશ;
જળચર થળમાં વિચરતાં, નિશ્ચે પામે નાશ. ૪૮૮
- ફૂલ ક્યારી થાય શું, જો ન વખાણે લોક;
નહિ સુગંધ સુફળ નહિ, આવળ ફૂલે દોક. ૪૮૯
- આપ આપની સ્થિતિ તરફ, તાણુ ખેંચનું તાન;
શિયાળ તાણે શીમ ભણિ, વસ્તી સન્મુખ જ્ઞાન. ૪૯૦
- અલખત હાથ ઉડાઉને, વસે ન ઝાઝી વાર;
પતંગ રંગ તણી રહે, ચટકી દહાડા ચાર. ૪૯૧
- ફાકટ જે ફૂલાય તે, પછી ધણો પસ્તાય;
જોર વગર જુદે જઈ, અંતે નાશી જાય. ૪૯૨
- જેનો ચારો જે કર્યો, તેને ભાવે તેજ;
હંસ સદા મોતી ચરે, કાગ અભક્ષ કરે જ. ૪૯૩
- કાઈ કવિ નીતિ લખે, કાઈ અનીતિ ભેક;
અનાજ વાવે એક જન, અશીણુ વાવે એક. ૪૯૪
- સુખોલથી શોભે વદન, કુખોલથી ખેતાલ;
કાળું ચાળે કોયલા, પાન ચાવતાં લાલ. ૪૯૫
- જે જેને અભ્યાસ નહિ, તે તેને નહિ સ્વાદ;
અંધા આગળ આરશી, બહેરા આગળ નાદ. ૪૯૬
- જેને જેનો સ્વાદ નહિ, તે તેને ન ચહાય;
દુષણુ આપી દ્રાખને, કાગ લિંબોળી ખાય. ૪૯૭
- જરે જત્રી જેઠમાં, ઓઢવાનો છે ચાલ;
લાજ કાઢવી જેઠની, ખરો હશે એ ખ્યાલ. ૪૯૮

- કેમ સુજે વિદ્યા કળા, પ્રતિદિન જ્યાં ગભરાટ;
વરૂઓ જ્યાં વિંદી વળે, કેમ સુજે શુભ વાટ. ૪૯૯
- કર્મ કરે તે ભોગવે, સર્વ બિજાને મૂખ;
કુકર્મ જમણો કર કરે, કાપાને નહિ દુઃખ. ૫૦૦
- આગમોટ આ તો બુઝો, જૂના બુઝો જહાજ;
ફેરફાર કરતાં થયો, ઝૂંમ સુધારો આજ. ૫૦૧
- સધળા જન આ જગતમાં, કદી ન સધરનાર;
ખાડા ટિંબા વગરની, પૃથ્વી નથી થનાર. ૫૦૨
- રસ્તો પ્રથમ રચાવિયે, તો તે કારજ થાય;
ઊત્તમ રસ્તે અશિરથ, બુઝો ઝડપથી જાય. ૫૦૩
- રહે ટકી રક્ષણ વિના, નિરપયોગિ નવ જાય;
રહે કોટડાં ડોકરાં, ખપ તેનો ક્ષય થાય. ૫૦૪
- પડયું જગત મુખ કાળને, કેડા મોર જનાર;
ધંટીને ગાળે પડ્યા, દાણા ભોટ થનાર. ૫૦૫
- કિદાર પુરૂષ કિદારતા, તજે ન સહિ પરિતાપ;
આંખાને પથરો હણે, પણુ આપે ફળ આપ. ૫૦૬
- સૌ વાતે પડેા ભણો, ખુલ્લે દિસે બિગાડ;
ત્યજ્યા મદ્યું શામે શરિર, વસે માંહિ ગંદવાડ. ૫૦૭
- નામ કામનાં શું મણો, કરી બતાવો કામ;
પુત્ર હજી તો પેટમાં, આગળથી શું નામ. ૫૦૮
- હરેક વાતે દિલ ડરે, તેથી કામ ન થાય;
ડરે કુવા કાંઠે જતાં, પાણી કેમ ભરાય ? ૫૦૯
- સર્વ ગુણે સંપન્ન તો, ક્યાંક ન દીસે કોય;
કેળ તરૂને કુસુમ નહિ, ગુલાબને ફળ નોય. ૫૧૦
- જેણે દીઠું જેટલું, કરે તેટલી વાત;

- કહે કુવાનો દેડકો, સાગરની શી આત. ૫૧૧
- રહે ભીખના રખડતા, નિરૂપયોગી નર તેહ;
મણિકા માળામાં રહે, ઉપયોગી તો એહ. ૫૧૨
- ધરના મોભી જન તણો, રહેજો અખંડ પંડ;
વાંસ વળી ભાગે ભયે, રહેજો મોભ અખંડ. ૫૧૩
- જોડું ઉદમ કમતું, કહે સકળ કવિરાય;
નરનારીનું જોડણું, જે વિણ પ્રગ્ન ન થાય. ૫૧૪
- ઉરમાં સન્મતિ ઉપજે, દુર્ગુણ દૂર પળાય;
જેમ પ્રભાકર પ્રગટતાં, તરત તિમિર સૌ જાય. ૫૧૫
- સમજી પોતે સુધરિયે, સૌ જગ નહિ સુધરાય;
પગે પગરખાં પહેરિયે, પૃથ્વી નહી મઢાય. ૫૧૬
- શબ્દ એક મુણિ સમજીએ, છે કેવું ધરમૂત્ર;
દિસે નાથ દાદિદિઓ, પંડ્યાણીનો પુત્ર. ૫૧૭
- બુદ્ધિ ન પાકે વય વિના, વિદ્યા ભણે વિશેષ;
પુત્ર ન પ્રસવે બાળકી, સજી સુવાસણ વેશ. ૫૧૮
- રૂઢી ફેરવતાં બહુ, જનને ઉપજે ક્ષોભ;
ચંદ મહા મુશ્કેલથી, નીર નેવનાં મોભ. ૫૧૯
- દો આસન અધિકાર સમ, જેમ બાગમાં ઝાડ;
કરે દ્રાખના માંડવા, કરે થોરની વાડ. ૫૨૦
- ભણ્યો ગણ્યો તો શું થયું, જો નહિ પ્રભુનું જ્ઞાન;
પુત્ર વગરનું પારણું, વર રાજ વિણ જન. ૫૨૧
- ચોખે રસ્તે ચાલતાં, કહી ન આવે આંચ;
વણુ રસ્તે ગાડું જતાં, ધણીજ આવે ધાંચ. ૫૨૨
- જ્ઞાન મુણાવે સર્વને, નિજ અજ્ઞાન ન જાય;
જગમાં અંધારું જુઓ, દિવા તણે દેખાય. ૫૨૩

- જ્યાં જન્મે જ્યાં ઉછરે, તે જાણે સૂખ ત્યાંજ;
જેમ અધિભૂતો જીવડો, જીવે અશીલુમાંજ. ૫૨૪
- જૂખ દુઃખ ને મિશ્રકો, વણ તેડાવ્યાં જમ;
કોણ તાવને નોતકં, દેવા ચિત અકામ. ૫૨૫
- લોક લાજના બંધથી, જે છૂટયો વહિ જાય;
પતંગ છૂટયો ક્યાં પડે, કેમ નહીં કહેવાય. ૫૨૬
- કાલિશ વાંક ન કાઠનો, કરીશ તે પામીશ;
વાવિશ જેવું વાવતાં, એવું અન્ન લાણીશ. ૫૨૭
- દાખ વિના દુનિયા વણે, નીતિ ન પાણે ક્રોધ;
નાવ રહે નહિ નિયમમાં, જે લંગર નવ હોય. ૫૨૮
- ધરે રીત પરધર્મની, જે મન લાગે મીઠ;
પરીયો કેસાં પુતળાં, દેવ મંદિરે દીઠ. ૫૨૯
- પોતાને જ કર્યાં તણું, કામ બિજો ન કરાય;
આપ મુઆ વિણ સ્વર્ગમાં, જનથી નહીં જવાય. ૫૩૦
- સમજીને નહિ હજિ શકે, દોંગી જન કે ધૂત;
વળગે છે વસુધા વિષે, ભોળા જનને ભૂત. ૫૩૧
- પકડ પકડમાં ફેર છે, કહિયે સરખું કેમ;
બચાંને પકડે મની, ઉદરને પણ એમ. ૫૩૨
- જીવારમાં અંગારિયો, આવી ઉપજે જેમ;
કુળની કળા ઘટાડવા, કપૂત ઉપજે એમ. ૫૩૩
- મોટાની શિખ માનીયે, હઠ નવ કરિયે આપ;
હઠ કરવાથી તો થયો, સીતાને સંતાપ. ૫૩૪
- હઠ લીધી મૂકે નહીં, જેહ હઠીલા હોય;
મકોડો મૂકે નહીં, બચકું તૂટે તોય. ૫૩૫
- વિચારિ વસ્તુ માગિયે, જે આપી જ સકાય;
કન્યાનું માગું કરે, નારીનું ન કરાય. ૫૩૬

- જેમાં જેવો માલ છે, તેનું રક્ષણ હોય;
કદી પટારે પેટિયે, નેવાં ભરે કોય. ૫૩૭
- ધાણી લોહ કઢાઈમાં, ફટ ફટ ફૂટે જેમ;
પળ પળમાં માણસ મરે, આ પૃથ્વીમાં એમ. ૫૩૮
- આ દુનયામાં દેખતાં, ઉરમાં અચરજ થાય;
કોઈ દુઃખી કોઈકે સુખી, કોઈ રૂએ કો ગાય. ૫૩૯
- જે જન્મ્યો જે જાતિમાં, શોભે તેવો વેશ;
દખણીને કચ્છી તણો, દીપે નહીં દરેસ. ૫૪૦
- દેહ ગેહ* ને ધન જશે, મળશે જ્યારે મોત;
જાય જેમ કરથી છુટી, ગોદણ ગોળા મોત. ૫૪૧
- નિશ્ચે જાણે મોત દિન, તો દિલ થાય ઉદાસ;
અજાણથી આનંદમાં, રહે અધિક ધરિ આશ. ૫૪૨
- ભવિષ્યવાદી ભૂતજે, ક્યાં નથી કર્તાર;
નહિ તો નિરાશિ થાત મો, નિભત નહીં સંસાર. ૫૪૩
- મિત્ર સમાન મુખે વહે, અંતર હોય વિરુદ્ધ;
જગત વિષે નવ જાણિયે, ઉજળું એટલું દુધ. ૫૪૪
- કુળ જનને આપે કરી, રસ્તો સુગમ સુપુત્ર;
તે વાટે વિચરે સફ, સોયનિ પાછળ સત્ર. ૫૪૫
- જો ખાતાં નવ આવડે, તો નવ ઉપજે સ્વાદ;
વાનર સીતાદળ તજે, ખચકું ભરી એકાદ. ૫૪૬
- ધણા દિવસ પરધર વસે, તે પામે અપમાન;
માત ઉદર ખહુ દિન રહે, રહે શત્રુ સંતાન. ૫૪૭
- સમય વિના ન મળે કશું, ઉરમાં શિદ અકળાય;
રાણીનો સુત રહ લહે, રત વિણ ફળ નવ થાય. ૫૪૮

- નિજ ગુણમાં જે ન્યૂનતા, ખામી તે દેખાય;
જે ઓછી કડવાશ તો, અશીલુ એ નિદામ. ૫૪૯
- હલકા હાંચ પટે ચઢે, ભારે થયે પડાય;
હંચી ચડે વરાળ તે, બરફ બની પડિ જાય. ૫૫૦
- જે પાળે પોષે સદા, તે મારે કદિ માર;
જેમ વૃષ્ટિ આ સૃષ્ટિને, કરે કષ્ટ કો વાર. ૫૫૧
- નિજ કુળ લાયક તે ક્રિયા, કર્યે ન લાજ લગાર;
ઝાંઝામાં ચાસે ચઢી, ગર્ધવ પર કુભાર. ૫૫૨
- હારજીતનાં કામ તે, વકિલ વગર નવ થાય;
ક્રિયા મરણુ ને પરણુની, વાંસ વિના ન કરાય. ૫૫૩
- પ્રમદા જનના પેટમાં, વાત ન ગુપ્ત રખાય;
હાંડીમાં દીપક બળે, સૌ જન જાણી જાય. ૫૫૪
- નર નિજ મનની નવ કરે, પરની પકડે વાત;
તખ્તો પર પ્રતિબિંબ લઈ, એ જ કરે પ્રખ્યાત. ૫૫૫
- અહ્ય સત્યની ઓથ લઈ, રચે દાવ ને પેચ;
જોતિષમાં સાચું ગ્રહણુ, વૈદક સાચો રેચ. ૫૫૬
- સભા વિષે જઈ એસવું, જેનો જ્યાં અધિકાર;
ઝાંઝર શોભે ચરણુમાં, હંચા ઉપર હાર. ૫૫૭
- બોજન દે પણ ભાવ વિણુ, સ્વાદ ન પામે કોય;
મસાણુના લાડુ વિષે, ધલાઈમી નવ હોય. ૫૫૮
- હગ બોળા જે ભૂમિમાં, તેથી લોક ઠગાય;
બોળો ગાગર ભૂલિને, બોળો ઉપાડિ જાય. ૫૫૯
- ફૂટે બ્યારે નાતનો, ત્યારે ધરિયે ત્રાસ;
ફૂસાડિમાં હાથો બળે, તો તડ તણો વિનાશ. ૫૬૦

- જડ જન સાથે જો ગણે, કરિયે ચિંતા કેમ;
તોજો તોપણ શું થયું, શુંજ સાથે હેમ. ૫૬૧
- વેદ જણે છે વેદિયા, પણ નવ જણે અર્થ;
નિજ વચનાર્થ વિચારવા, શુક નહિ જેમ સમર્થ. ૫૬૨
- સધળી પર આશા વડે, શ્રેષ્ઠ કામ ન કરાય;
તાડ ઉપર ચડનારને, ટેકો અલ્પ અપાય. ૫૬૩
- સૌ નિજને ખીજ થકી, સમજે ડહાપણદાર;
અકલ અંધારા વિષે, વહેંચી વિશ્વાધાર. ૫૬૪
- અમલદારના નામથી, લાંચ નોકરો ખાય;
જેમ દેવના નામથી, પૂજારી પોસાય. ૫૬૫
- આ દુનિયામાં દેખિયે, ભાગ્યના જે ભેર;
આજીવન દે આશરો, ગોપીચંદન ગેર. ૫૬૬
- અકર્મિ જો બહુ આચડે, રહે દરિદ્રિ પેર;
બળદ ધાંચિતો બહુ બમે, તોય ઘેરનો ઘેર. ૫૬૭
- અધિપતિ આગળ માગિયે, હક કરિ વાર હજાર;
માતા પણ માગ્યા વિના, આપે નહીં અહાર. ૫૬૮
- ભેદ આગળ ભેદની, વાત ન ગુપ્ત રખાય;
પેટ દાઢની આગળે, સંતાડયું નવ જાય. ૫૬૯
- પૈસાનું લેખું ગણે, ખર્ચે અવર અપાર;
ખોસે દુઆ ખાળમાં, ધરે ઉધાડાં દાર. ૫૭૦
- ભિક્ષુક થકી મજૂરનો, ધંધો ઉત્તમ ધાર;
જાન તજીને માગવું, એનો ધિક અવતાર. ૫૭૧
- મુંડ મુંડાળે શું થયું, જો નહિ મન મુંડાય;
કપડાં તો જગવાં કર્યાં, વૈભવ ચિત્ત ચઢાય. ૫૭૨

હઠ મુકાવે સહજમાં, જાણે જેહ ઉપાય;	
મુકે નહીં બચકું જળો, થુકે જુદી ચાય.	૫૭૩
દેવાળાથી બહુ ડરે, તો વેપાર ન ચાય;	
મરવાથી મનમાં ડરે, તો જુદ્યે ન જવાય.	૫૭૪
કરજ વધારિ વરા કરે, રહે લાજ નહિ લેશ;	
મોર કળા શોભે બલી, પાછળ વરવો વેષ.	૫૭૫
અકળિત ઇશ્વરની કળા, કળે કોણુ નર નારિ;	
કેમ એક બે ત્રણ ચર્ધ, ત્રાશમાં સોપારિ.	૫૭૬
સહન થયું જે સર્વદા, તેનો નહીં ક્લેશ;	
સદા વસે સમશાનમાં, તેને દયા ન લેશ.	૫૭૭
નીચ નીચના કામનો, આપ ગણે ઉસ્તાદ;	
ધુજે શંસિ જેનાર જન, લેશ ન ધુજે જલાદ.	૫૭૮
જે વુજ થકી ન ચર્ધ શકે, પ્રભુને એજ ભળાય;	
પાણિઆઈ નહિ પ્રભુ ભરે, ભરશે નદી તળાવ.	૫૭૯
જાણે લખતાં વાંચતાં, કહો ભણેલો તોય;	
નહિ મામાથી તો ભલો, હોય કલ્યાનો કોય.	૫૮૦
જ્ઞાનની સંગતથકી, જ્ઞાન ઉપજે કેમ;	
દીપક કેરા સ્પર્શથી, દીપક પ્રગટે જેમ.	૫૮૧
જ્ઞાની કેડે જ્ઞાન પાણુ, ધણે કુસંગે જનય;	
જેમ પવનના જેરથી, દીપક તો ખુઝાય.	૫૮૨
રહે મૌન જે માનવી, અક્લ નહીં કળાય;	
બાંધી મૂઠી લાખ લે, બિધાડી વા ખાય.	૫૮૩
વસ્તુ નહીં વહોરિયે, જોયા વિના જરૂર;	
આપે કન્યા આંધળી, જ્યાં દેશાવર દૂર.	૫૮૪

- દયા વિના આદર વિના, કદી ન શોભે દાન;
 યુના વિના કાશા વિના, રંગ ન આપે પાન. ૫૮૫
- ઉદમ તો સહિ આદરે, પામે કર્મ પ્રમાણુ;
 કર્મિની હીરો જડે, અકર્મિને પાપાણુ. ૫૮૬
- સમજે મનમાં સર્વ પણુ, જામે કહ્યું ન જનય;
 નામ ધણિ ધણિયાણિનાં, જાણે પણ ન વધાય. ૫૮૭
- લાલચમાં લપટાય તે, બંધનમાં બંધાય;
 ખાવાની લાલચ વડે, કોણ જેમ પકડાય. ૫૮૮
- માંડે મોટું કામ ત્યાં, લગારનો શો ફેર;
 હજાર મણુ તોળાય ત્યાં, શી મણુતીમાં ફેર. ૫૮૯
- જેનો માન્યો જીવ જ્યાં, ત્યાં તેનું મન જનય;
 ફરવિયે ધ્રુવ માછલી, પણ ધ્રુવ સન્મુખ થાય. ૫૯૦
- ધણો સુખી તે ધરધણી, જે વનિતા ગુણવાન;
 રાજા રાજ્ય સુખે કરે, હોય પ્રવીણુ પ્રધાન. ૫૯૧
- વેશ સમજ્યાથી શું થયું, ન હોય ગુણુ જે બેશ;
 કેમ જીવાની આવશે, કાળા કીધે કેશ. ૫૯૨
- શબ્દ સુ કવિના કાવ્યના, કાલ્યા યોગ્ય ન કોય;
 સાકરના શ્રીફળ વિષે, ત્યાગ ભાગ નવ હોય. ૫૯૩
- શાસ્ત્ર શુણ્ણિને સારનો, કરિયે સંગ્રહ કેમ;
 રજકણમાંથી શોધિને, જેમ સંધરે હેમ. ૫૯૪
- સાર શોધિ સંગ્રહ કરે, ધીમંતા નર ધીર;
 હંસ જેમ હુંસિયારિથી, પિયે ક્ષીર તજિ નીર. ૫૯૫
- ખળ બોલે બંધાય નહિ, કરિ વિપરીત વૃત્તાંત;
 સ્ત્રી રાખે સન્યાસ તો, દે શિવનું દૃષ્ટાંત. ૫૯૬

બોલે બમણા બોલ પણુ દે નહિ ચપટી રાખ;	
લપોડશંખ દે લાખ તો, લે કહેશે બે લાખ.	૫૯૭
પદવી નીચી પામશે, બોલે જે બહુ વાર;	
ચાંડે કપાળ ચાંદલો, ઝાંઝર પણુ મોઝાર.	૫૯૮
શત્રુ દબાવે પરસ્પર, જ્યારે જેનો કાળ;	
ગેર ચઢતો હેમપર, હેમ *ગેર પર હાલ.	૫૯૯
દાન તરત દે તે બહુ, હોય છાંદું પણુ છંક;	
લાખ તણા ઉધારથી, બલો રોકડો એક.	૬૦૦
ગરીબનાં મન દૂમળાં, ધનપતિ કહણુ વિશેષ;	
કપાસ કામળતા ધરે, હીરો કહણુ હમેશ.	૬૦૧
વિલાયતી સૌ સાહેબો, ગણે હિંદુઓ જૂપ;	
જેમ નર્મદાના બધા, કંકર શંકર રૂપ.	૬૦૨
કરતાં સારી નોકરી, પમાય ઉંચું સ્થાન;	
કદી ન આપે મોક્ષ પદ, બળ્યા વિના ભગવાન.	૬૦૩
સર્વ શિરે શત્રુ દિસે, સૃષ્ટિ જુઓ સમસ્ત;	
હિરણ્યાક્ષ પૃથ્વી તણો, ઉદધી શત્રુ અગસ્ત.	૬૦૪
ગણિયે નહિ કાયા તણો, સૌના સરખો મેળ;	
ક્યાં આવળ ને બોરડી, ક્યાં ગુલાબ ને કેળ.	૬૦૫
જૂદો પડે સ્વજન થકી, સુખ સંપતિ ન સુહાવ;	
શુક સુવર્ણ પિંજર થકી, છુટતાં ઉડી જાય.	૬૦૬
ગુનેગાર પકડાય તો, સગા થકી શું હોય;	
તેહું આવે મોતનું, રાખી શકે ન કોય.	૬૦૭

* કલિયુગમાં સંન્યાસીઓ ગેરથી રંગેલાં લૂગડાં પહેરે છે, અને તેના પર સોનાની કંઠીઓ પહેરે છે.

- જેણે ડર દીઠા બણા, અલ્પ ડરે ન ડરાય;
 સિરે ત્રંબાળુ ગરગડ્યાં, થાળી પિટયે શું થાય. ૬૦૮
- કળથી શત્રુ છતિયે, અગા રહિને આપ;
 હાથે નહિ પણ સાંજુસે, જેમ પકડિયે સાપ. ૬૦૯
- જ્યાં જેના ગ્રાહક નહીં, ત્યાં તે નવ પોસાય;
 જેમિ દિગંબર જ્યાં વપે, ધોખી ત્યાં ન કમાય. ૬૧૦
- બલે પ્રમાણિક ને બલા, જાણે સૌ જન જાત;
 એક ખીજના ધર્મની, ટદી ન માને વાત. ૬૧૧
- સાજે તે હારે અને, છતે જે ન લજાય;
 ખોંજરી સાથે નહીં, રાણી થકી લડાય. ૬૧૨
- ગર્હ તે મળે ન આખર, પાછી કોઈ પેર;
 મોતીનું જે હત્યું, પાણી ચઢે ન ફેર. ૬૧૩
- ચોખ્ખું ખોલે ને લખે, તે જન સુખી સદાય;
 અધાક્ષર ખોલ્યે લખ્યે, રજનું ગજ થઈ જાય. ૬૧૪
- કલ્પે પણ કરિયે નહીં, વગર લખત વ્યવહાર;
 પવન મનુષ્યના મગજનો, ફરી જતાં શી વાર. ૬૧૫
- કહ્યું લખત છતાં જડે, રસ્તો જુદો નિદાન;
 હિરણ્યકશ્યપુને હણ્યા, છતાં કહ્યું વરદાન. ૬૧૬
- શી રીતે સમજી જને, ટોંગ ધર્મતા થાય;
 બવાનિનો થઈને ભુવો, શાસ્ત્રીથી ન ધુણાય. ૬૧૭
- લપજે જો ધર્મિયર કરે, કોઈ સ્થળે શુરવીર;
 કળામ નહિ ક્યાંથી ચઢ્યું, નાળિયેરમાં નીર. ૬૧૮
- થોડા જન મોટું બાણું, કરે કળાથી કાજ;
 અલ્પ દેશ ઇંગલાંડ પણ, કરે મુલકમાં રાજ. ૬૧૯

જૂની રીત ફરી ગઈ, તે રીતે ન કરાય;	
માગે ફળ હયમેધનું, પણ હય મેધ* ન થાય.	૬૨૦
કષ્ટ સહન કરિને કરે, ઉપકારી ઉપકાર;	
કપાસ જન કાળે સહે, કષ્ટ અનેક પ્રકાર.	૬૨૧
સારાને પણ સમય વિણ, કરે દૂર નર નાર;	
સૂવા સમે શરીરથી, ઉતારે શણગાર.	૬૨૨
રંગે સરખા હોય પણ, બીતર ભેદ અથાગ;	
ધોળા બમલા હંસલા, કાળા કોકિલ કાગ.	૬૨૩
અવસર આવ્યે ઉપજે, સ્વજ્ઞતિજનનું જોર;	
થાય જીવતાં દેડકાં, જ્યાં વરસે ધનધોર.	૬૨૪
સર્વેને સરખા ગણે, જેને નહીં વિવેક;	
દીપક મણિ તે દિનમણિ, મૂરખને મન એક.	૬૨૫
કમાય બીજા કોઈ જન, કર્મી જનને કાળ;	
મારે મરે સિપાઈઓ, રાજા પામે રાજ.	૬૨૬
જેની આસ્તા જે વિષે, તેને તે પર પ્રીત;	
બીલ તજી ભગવાનને, બજે ભૂતડી નિત્ય.	૬૨૭
વેર જીવિતથી વણિક તો, પર હસ્તે લેનાર;	
ટાકર મારે હજીમ તો, આપે પૈસા ચાર.	૬૨૮
જેને કશું ન જોઈએ, સૌ દેવા જાય;	
જો પ્રતિમા જન્મતી નથી, નિત્યે થાળ ધરાય.	૬૨૯
એક પરાક્રમિ સુત બલો, નહીં દરિદ્ર અનેક;	
જીંડણુ પુત્ર અનેકથી, બલો સિંહ સુત એક.	૬૩૦
જેવો ધરિયે વેષ ત્યાં, તેવાં વચન વદાય;	
વિદુષકની વાણી મુખે, રાયે નવ ઉચરાય.	૬૩૧

- ભળે ભણું સાહિત્યની તો, શોભે વાત હમેશ;
 ભળે મશાલો અનમાં, ઉપજે સ્વાદ વિશેષ. ૬૩૨
- મધ્ય ભાગ સૌથી ભલો, દીસે સર્વે ઠાર;
 જેમ શેલડી મધ્યનો, ભાગ ભલો રસદાર. ૬૩૩
- અવલોકી સુખ ઉપરનું, ગણિયે નહિ સદ્ભાગ્ય;
 છે પૃથ્વીના પેટમાં, સદા સળગતી આગ્ય. ૬૩૪
- ભુખ્યું ભુખના દુઃખથી, અખાજ ખાયા ચહાય;
 સાપણ ભૂખી શોધિને, નિજ બચ્ચાને ખાય. ૬૩૫
- દૈવત દીસે જેહમાં, હરકત તેને હોય;
 સૌકો પીલે શેલડી, નહિ એરડો કોય. ૬૩૬
- જેને ઇચ્છે કોઈ નહિ, એને શેની આડ;
 બુઝો તમાકુ ખેતને, કોઈ કરે નહિ વાડ. ૬૩૭
- બેરાવર રિપુ પણ ડરે, બુદ્ધિમાનથી ઊર;
 જન વસ્તીથી સિંહ પણ, રહે ડરીને દૂર. ૬૩૮
- જે સુખ એક પ્રકારનું, બિજી રિતે નવ હોય;
 પક્ષીને સુખ પાંખનું, તો પગમાં બળ નોય. ૬૩૯
- જેવી જેની યોગ્યતા, તે સ્થળ શોભે નિત્ય;
 પગમાં શોભે પગરખાં, શિરે પાદ્ર શોભીત. ૬૪૦
- કવિનું કડવું કથન પણ, દિલ લાગે રસદાર;
 કારેલાં કડવાં ખરાં, પણ સ્વાદિષ્ટ આહાર. ૬૪૧
- જેમ જેમ શોભા બહુ, દુઃખ તેમાં બહુ હોય;
 મહેલ પડે બહુ જન મરે, પડણકુટી નહિ કોય. ૬૪૨
- સમધારણ સર્વે ભણું, અતિશયમાં નહિ સાર;
 અધિક અત્ત જળ પણ કરે, વધુમાં બહુ વિકાર. ૬૪૩

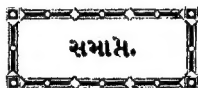
- જાન મળ્યું શા કામનું, જે ઉપયોગ ન થાય;
 પરણી ઘર માંડ્યું નહીં, પરણ્યાં બ્યર્થ ગણાય. ૬૪૪
 સુખ માટે છે ધર્મ પણ, વધ્યું પરમ્પર વેર;
 સુખ અર્થે સાગર મથ્યો, થયું હળાહળ ઝેર. ૬૪૫
 જ્યાં લક્ષ્મી લાગી જવા, કેમ ગર્હ ન કળાય;
 કપૂર કિડી જાય તે, જતાં ન જેમ જણાય. ૬૪૬
 ડોળ કિપરથી દેખતાં, કંઈ પરીક્ષા થાય;
 કંકેના છાંટા થકી, કંકોતરી જણાય. ૬૪૭
 જેવા સ્થાનકમાં વસે, ત્યાં તેવો અધિકાર;
 જેમ જંગલી* દેવને, ચિથરાનો શલુગાર. ૬૪૮
 હલકો જિંચ પદે ચઢે, મનમાં પવન ભરાય;
 દેવળ તણી ધળ સદા, પવને ઝોલાં ખાય. ૬૪૯
 જિંચે ચઢિ પવને ચઢે, આયુષ્ય ટુંકું છેક;
 અચળ શિખર અહુ દિન ટકે, ધળ વરસમાં એક. ૬૫૦
 કહો પક્ષ+ પણ શું કરે, દેવ રહે જે ઠામ;
 પોપટ બંધનમાં પડ્યો, કરે પક્ષ શું કામ. ૬૫૧
 કરવું તો મુશ્કેલ છે, કહેવું સઘળું સહેલ;
 જીમે શહેર જમાડિયે, જમાડવું મુશ્કેલ. ૬૫૨
 જ્યાં જન્મ્યો તે જે રૂઝું, ત્યાં તેનું મન લીન;
 મીઠા જળમાં તો મરે, ખારા જળનું મીન. ૬૫૩
 જેમ તેમ કવિતા કરી, મૂરખ મન ફૂલાય;
 લીંટા તાણી સ્પાહિનાં, જેમ ખાળ હરખાય. ૬૫૪
 માયા નહિ છોડે તને, તનિશ નાત કે દેશ;
 ખાવા સાથે ખાવિયે, પહેર્યો ભગવો વેશ. ૬૫૫

મન તો મઈંટ તુલ્ય છે, તેનો શો વિશ્વાસ;	
વેરાએ ધરને તને, વળિ ઇચ્છે ધરવાસ.	૬૫૬
જેનું મુખ ફૂલે નહીં, તે શું દેશે દાન;	
તરવર પણુ ફૂલે પ્રથમ, થાય પછી ફળવાન.	૬૫૭
તનિયે દેખી દુર્ગુણી, ફરી ન કરિયે સંગ;	
સર્પ તને જે કાંચળી, ફરી ધરે નહિ અંગ.	૬૫૮
હસવાથી હલકો પડે, હોય રંક કે રાય;	
જેનું મુખ ફાટ્યું રહે, કાલું તે કહેવાય.	૬૫૯
આ સૃષ્ટીમાં શ્રમ વિના, ન મળે વસ્તુ અભિષ્ઠ;	
વગર વસોવે દહિં થકી, મળે ન માખણુ મિષ્ઠ.	૬૬૦
ધણી વગરની ટોળિનું, નહિ ઠેકાણું ઠોર;	
કદી ન ચાલે પાંશરાં, ધણી વગરનાં ઢોર.	૬૬૧
ન્યાયાધીશ ન કામના, જે અન્યાયી નવ હોય;	
કાતર જે કાપત નહીં, તો શું સાંધત સોય.	૬૬૨
નિરૂપયોગિ જન જાણિયે, ભિખ માગી ખાય;	
પથરા પણુ ઉપયોગના, ચણુતર માંહિ ચણાય.	૬૬૩
લડાઈની વચમાં પડે, તેને પણુ દુઃખ થાય;	
શેલડિ સાથે કોલમાં, પડે તેહ પીલાય.	૬૬૪
સાઈં પણુ અવસર વિના, સરસ ન લાગે લેશ;	
શોભે નહિ વિવાહ વિણુ, વરરાજનો વેશ.	૬૬૫
કરિયે દયા વિવેકથી, અવિવેકે ન કરાય;	
નિજ બાળક બૂખ્યાં, પરને નવ દેખાય.	૬૬૬
સાઈં કરતાં વાર બહુ, નરસું તરત કરાય;	
નથ ઘડાવતાં વાર પણુ, નાક તરત છેદાય.	૬૬૭

અમુલ્ય વસ્તુ લાજ છે, જાણે મુજબ સમાજ;	
જીવન અરથે જર તજે, જીવન લગ્ન કાજ.	૬૬૮
જો કદિ જવું અજાણને, વેર ન ધરવું ચિત્ત;	
ગણતરી બાજુ ખેડતી, હાર જીતની રીત.	૬૬૯
તરફ એક નવ તાણુ તો, તત્ત્વ વસ્તુ તું પામ;	
ખેંચે છે ખે તરફ જો, મહિયારી મહિ કામ.	૬૭૦
જેવાને તેવા મજે, તો તેમાં શો માલ;	
નાઈ ખતાવે આરશી, બાંડ બળવે ગાલ.	૬૭૧
હોય તત્ત્વવેત્તા થવું, મન તો ન મજે સ્થીર;	
ફાટી ખોખે કાઢવું, ડાંડા કવાતું નીર.	૬૭૨
પણ સ્વારથ પણ વિશ્વમાં, દુષ્ટ વસાવે વેર;	
સારા નરસા સર્વને, શ્વાન ભસે એ પેર.	૬૭૩
ભિક્ષુક ન ફરે બીખવા, ફરે જ દેવા જ્ઞાન;	
જો હું પામ્યો આ દ્રશા. કદી ન દીધું દાન.	૬૭૪
ઉપાય આગળથી સજી, રાખે તેનો રંગ;	
શિવ રાખે છે અગ્નિ તો, ધરે જટામાં ગંગ.	૬૭૫
આગળથી ચેતે નહીં, તરત ઉપાય ન થાય;	
કહો આગ લાગ્યા પછી, કુવો કેમ ખોદાય.	૬૭૬
ધ્વિર પણ આગળ થકી, સજે ઉપાયો શુદ્ધ;	
બાળ જનમ પહેલાં રચે, માતા સ્તનમાં દૂધ.	૬૭૭
આગળ થકી ઉપાયનો, વિચાર કરિયે વીર;	
નકી કરિયે ક્યાં થકી, જશે નેવનાં નીર.	૬૭૮
હાથી બળદો અશ્વને, અંકુશ નાથ લગામ;	
જનને લગ્ન લોકની, સિધાં ચલાવવા કામ.	૬૭૯

- ક્ષણભંગુર તન ધન તણો, વિશેષ શો વિશ્વાસ;
જેમ સ્વપ્નનિ સાહેબી, પળમાં પામે નાશ. ૬૮૦
- અડચણ નડે ન કોઈને, કશું ન નિપજે એમ;
પીડા જીએ પ્રવાસિની, તો ધન વરસે કેમ. ૬૮૧
- લખતાં કાળો કર કરે, રાંધે દેહ દુઝાય;
નાચ કરતાં નટ પડે, કાચા તે કહેવાય. ૬૮૨
- સૌ કવિને સરખા ગણે, જન જે મૂરખ જાત;
એક જ અગ્ને સર્વને, મુંડે મેઘો રાત. ૬૮૩
- નખે શરમ તે ક્યાં લગી, જે જન તજે સુરીત;
જાગ્યો હવે કહેવું પડે, હજી પરાણો નિત્ય. ૬૮૪
- બંધી કમાઈ બચે નહીં, અધિક અંશ વવરાય;
જણ્યાં એટલાં જે જીવે, સૃષ્ટીમાં ન સમાય. ૬૮૫
- સારા નરતા સર્વ જન, માગે દેવ સહાય;
કરી માનતા દેવની, ચોર ચોરવા જાય. ૬૮૬
- મૂરખ પાંડિત સૌ કહે, અકવા ચાલે જેમ;
કેણે દીઠું લોહનું, પારસ પરજો હેમ. ૬૮૭
- હરખ શોક બન્ને જીએ, વંશ* વિષે દેખાય;
સીધે વિવાહ સમ ખુશી, આડે ઠાઠડિ થાય. ૬૮૮
- નિર્ધન જન ધન મેળવે, ધન ટાળે ધનવાન;
ભરાય ને ઠલવાય છે, જળ ઘટમાળ સમાન. ૬૮૯
- આપે વસ્તુ આપિને, લઈએ કરી વિચાર;
કૃષ્ણા કૃષ્ણાઈ કરે, પણ બમાણું લેનાર. ૬૯૦

- બાણી ગાણી હાપણુ ભરી, તોપણુ અખળો જાત;
શરદ પુનમની શોભતી, અજવાળી પણુ રાત. ૬૮૧
- બલા ભુંડાનું પ્રથમથી, કરિયે કેમ પ્રમાણુ;
લાડી ને પાડી તણાં, નિવડયા પછી વખાણુ. ૬૮૨
- જેનો અવસર જે સમે, તેને માન અપાય;
હોય બલે ખીજા રૂડા, પરણે તેને ગાય. ૬૮૩
- વરને કન્યા નવ મળે, કન્યાને વર કાચ;
નકડીને જોગી મળે, જોડે જોડું હોય. ૬૮૪
- બગડે તો બોલ્યા તણો, રહે નહીં નિરધાર;
જો બગડે ઘડિઆળ તો, વાગે બેના બાર. ૬૮૫
- પાપે પંસા મેળવે, પડે તેહ સમ તૂટ;
મુઠિ મુઠિ ચોરે મિયાં, અલ્લા ચોરે જાંટ. ૬૮૬
- માગે તેને નવ મળે, વણુ માગે મળનાર;
સુત ન મળે શ્રીમંતને, દરિદ્રને દસ બાર. ૬૮૭
- વણુ પરણેલા પરણવા. પરણ્યો તજ્યા ચલાય;
લક્ષ્મી લાડું ખાય તે, ન ખાય તે પરતાય. ૬૮૮
- દાઢી મુછ મુંડાવિને, વરવું કીધે મૂખ;
શોભા ઓછી થાય પણુ, શીરાબ્યાનું* સુખ. ૬૮૯
- દિવ્વ દલપતરામે રચી, શુભ દોહા સતશાઈ;
સાત સરી મંજી માલિકા, હૃદય ધરો હરખાઈ. ૧૭૦૦

સમાપ્ત.

* શીરાવતાં વાળ આડા આવે નહીં. ખીજને અર્થ—દાઢી મુછ મુંડાવિને વેરાગી થવાથી લોકોમાં આખરે જાય પણુ શીરાબ્યાનું એટલે ખાવા પીવાનું સુખ મળે.

